

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

SOA 205 (E respektive B)

HT 2004

Ett aktivt val? -

En studie om äldre personers boende och vilka
mekanismer som styr deras val av boende

Författare: Helén Andersson och Linus Nygren

Handledare: Bengt Ingvad

Abstract

The objective of this study was to explore the mechanisms controlling elderly people's choice of staying in their own home.

The main questions were: What makes some people move to retirement homes while some people stay in their own home? What is the emotional relation to housing for people in general and elderly people in particular? How does the assessment of aid and application of the law affect elderly people's possibility to choose their way of living? What mechanisms during the twentieth century have controlled the society's way of looking on elderly people's housing? What future scenarios can we expect concerning elderly people's housing?

Our method consisted of a literature study combined with qualitative interviews.

The authors found a complex picture concerning elderly people's relationship to their housing and the will, wishes and possibilities to move to a retirement home or stay in their own home. One factor that affects elderly people's will to move is a deteriorated health. Another is the increased need of a safe living and access to personnel at all time. Also the assessment of aid and application of the law affect elderly people's possibility to stay at home or to move to a retirement home. Factors as fulfilled safety, strong needs of an own identity, the subjective meaning of an own home and the possibility to make own choices enabled people to stay in their own homes.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	2
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
FÖRORD	5
INLEDNING	6
PROBLEMFÖRMULERING	6
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	9
SYFTE	9
FRÅGESTÄLLNINGAR	9
METOD OCH URVAL	10
VÅRT GEMENSAMMA ARBETE	10
VÅR BAKGRUND	10
VAL AV METOD	11
<i>Val av litteratur</i>	11
<i>Vår empiri</i>	11
<i>Källkritik</i>	17
<i>Avgränsningar</i>	18
FORTSATT FRAMSTÄLLNING	19
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	20
DE HERMENEUTISKA OCH FENOMENOLOGISKA PERSPEKTIVEN	21
<i>Hermeneutiskt perspektiv</i>	21
<i>Fenomenologiskt perspektiv</i>	22
TEORIN OM RATIONELLA VAL	23
<i>Barmhärtighetsprincipen</i>	23
PUSH- OCH PULLEFAKTORER	24
LAGSTIFTNING, TILLÄMPNING OCH MÅL FÖR ÄLDRE PERSONERS BOENDE	25
SOCIALTJÄNSTLAGEN	25
POLITISKA MÅL FÖR ÄLDRE PERSONERS BOENDE	26
NATIONELLA MÅL FÖR ÄLDREPOLITIKEN	26
BISTÅNDSBEDÖMNINGEN	27
RÄTTSSÄKERHETEN I BESLUTEN OM SÄRSKILT BOENDE	30
UTVECKLING AV BOENDE FÖR ÄLDRE PERSONER	32
BÖRJAN AV 1900-TALET - ÅLDERDOMSHEMMENS UTVECKLING	32
1950 OCH 60-TALEN - HEMMABOENDEIDEOLOGINS FRAMVÄXT	33
1970- OCH 80-TALEN – LÄGENHETER, GRUPPBOENDE OCH KVARBOENDETANKENS GENOMSLAG	34
1990-TALET FÖRÄNDRING AV KOLLEKTIVA BOENDEFORMER	36
2000 – TALET OCH FRAMTIDEN	37
VAD INNEBÄR DET ATT BO?	40
ÄLDRE PERSONER OCH BOENDE	42
PLANERING AV BOSTÄDER FÖR ÄLDRE PERSONER	42
HEMMETS BETYDELSE FÖR ÄLDRE PERSONER	43
VARFÖR OCH NÄR FLYTTAR ÄLDRE PERSONER?	46
INTERVJUER	50
SAMMANFATTNING AV INTERVJUER	50

<u>SLUTDISKUSSION</u>	58
<u>RESULTAT</u>	58
<i>Strukturella mekanismer</i>	58
<i>Individuella mekanismer</i>	60
<i>Empiri möter tidigare diskuterad litteratur</i>	61
<u>AVSLUTANDE REFLEKTION</u>	65
<u>KÄLLFÖRTECKNING</u>	67
<u>BILAGOR</u>	71
<u>BILAGA 1 - BREV TILL INTERVJUADE</u>	71
<u>BILAGA 2 - INTERVJUGUIDE</u>	72
<u>BILAGA 3 - SEKRETESSFÖRBINDELSE</u>	74

Förord

Uppsatsskrivandets vändor har gjort att vi flera gånger under resan varit nära att kliva av tåget. När ljuset i tunneln varit som mest avlägset har sökandet efter kunskapens ljus dock varit som störst. Trots mödorna är det oerhört tillfredsställande att få undersöka ett intressant och brännande ämne på detta sätt.

Vi vill ta tillfället i akt att tacka våra nära och kära som stått ut med oss under denna process när flera kvällar och helger varit vikta åt uppsatsarbetet.

Vi vill även tacka vård- och omsorgschefen, Ronny Gullberg, i stadsdelen Centrum i Malmö samt enhetschef Carina Sabell som möjliggjorde genomförandet av den empiriska studien. Tack även till de personer som ställde upp på samtal.

Sist, men inte minst, vill vi tacka vår handledare Bengt Ingvad.

Malmö, oktober 2004

Linus Nygren

Helén Andersson

Inledning

En önskan har en tid funnits hos oss att bättre förstå bakgrunden till äldre personers val av boende. En anledning till detta är bland annat att beslutsfattare i den offentliga debatten generellt hänvisar till att äldre personer vill bo kvar hemma och planerar insatserna därefter. En planering som Winqvist (1999) undrar huruvida den överensstämmer med hur äldre personer faktiskt vill ha det. Beslutsfattarnas uppfattning motsägs i den allmänna debatten där man ofta ser pensionärsorganisationer och anhörigföreningar kämpa för fler platser i särskilda boenden.

Problemformulering

Bostaden och äldre personers boende diskuteras löpande och har genom åren avhandlats i samhällsdebatten. En av dagens brännande frågor är huruvida äldre personer vill, har möjlighet eller tvingas att bo kvar i det egna hemmet trots ett ökat hjälpbehov. Det hörs röster om att äldre personer i allmänhet vill bo på institution såväl som att äldre personer i allmänhet vill bo kvar i det egna hemmet. Dessutom är kriterierna för att få tillgång till särskilda boenden föremål för översyn i flera kommuner. Kommunernas målsättning för äldre personers boende är i de flesta fall kvarboendepincipen där den äldre personen ges möjlighet att i största möjliga utsträckning bo kvar i sin bostad så länge som möjligt, även om behovet av insatser ökar. Det är också detta som vi menar när vi i det kommande hänvisar till principen. När vi i det fortsatta refererar till särskilt boende använder vi socialtjänstlagens definition, nämligen: ”Kommunen skall inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd” (Socialtjänstlag 2001:453, 5 kap. 5 §, andra stycket).

Socialstyrelsen & Boverket (2004) har funnit att bortåt hälften av Sveriges kommuner år 2002 uppgav att de hade behov av fler särskilda boenden för äldre personer. Samtidigt planerade de för en ganska begränsad utbyggnad av särskilda boenden de närmaste åren. Socialstyrelsen beräknar dessutom att antalet platser/lägenheter i särskilda boenden för äldre personer under perioden 2002 till 2003 i Sverige har minskat med ca 13 500. Vid en fråga från Socialstyrelsen, varför kommunerna inte planerar för utbyggnad av särskilda boenden trots att de har en kö hösten 2003, framkommer en förändrad inriktning på fördelningen av insatser till de äldre personerna. Kommunerna menar att det idag finns ökade möjligheter att tillgodose

behov av vård och omsorg i det egna hemmet och att särskilt boende främst ska erbjudas dem som har ett mycket stort vårdbehov. Samtidigt uppfattar också många kommuner att efterfrågan från de äldre personerna minskar.

Vi har tidigare uppfattat kvarboendepincipen som ett socialt metodiskt arbetssätt för att öka äldre personers självbestämmande på individnivå. Socialtjänsten har genom åren betonat kvarboendets förtjänster och förespråkade bland annat fler parkbänkar i områden med hög andel äldre befolkning, bättre belysning, beskärning av buskar med mera. Detta för att skapa en tryggare utemiljö och för att ingen skulle tvingas flytta till särskilt boende som inte önskade det själv. Idag uppfattar vi att principen istället är överförd till strukturell nivå och används för att planera äldreomsorgen och därmed minska kostnaderna. Frågan man kan ställa sig är om kostnaderna för samhället minskar på sikt. För samhället kan strävan efter kvarboende medföra förändrade krav på utökad service och bättre kommunikationer. Konsekvenserna av att med förändrade fysiska förutsättningar bo i flerplanshus utan hiss kan innebära att den äldre personen får acceptera att inte kunna komma utomhus och att beroendet ökar. Detta kan i sin tur medföra ökade kostnader för hemtjänst. Likaså kan man tänka sig att kostnader för bostadsanpassning ökar i takt med ett ökat kvarboende.

En fråga man också kan ställa sig är om principens omvandling och minskningen av de särskilda boendeformerna kan anses vara förenligt med gällande lagstiftning.

Socialtjänstlagen håller den enskildes vilja och påverkan högt. I förarbeten till lagen och i den nationella handlingsplanen för äldre personer framhålls också tryggheten för den äldre personen och dennes närstående när det gäller boende. När den äldre personen inte längre önskar bo kvar hemma eller inte känner sig trygg skall man kunna flytta till ett särskilt boende.

En tanke som vi har är att hemmet för vissa äldre personer kan ha en innebörd som gör att de föredrar även omfattande vård och omsorg där. Medan det för andra äldre personer finns en gräns när de upplever bostaden som otrygg och därför ansöker om ett särskilt boende. Det viktiga blir då valfrihet gällande boendeform. Flera forskare har skrivit om bostadens betydelse för människan. Daun (1980) konstaterar att bostaden är en del av livsmönster och en kultur och att människors bedömningar beror också på anspråk, förväntningar och referensramar. Thiberg (1981) menar att valet av boendeformer och bostad styrs av

sammansatta och ibland motsägande överväganden, på grund av att boendet uttrycker mer än kraven på funktion.

Tuulik-Larsson (1992) menar att generella planeringsunderlag för en heterogen grupp äldre personer kan framstå som tveksamma och att risken med en generell princip för planeringen av insatser för äldre personer är att man bara ser den gamle som en kropp och inte ser människan som helhet i sin livsvärld. Hon konstaterar även att det inte är lätt att föreställa sig sitt eget åldrande och att de äldre personerna helst inte vill tala om framtiden. Svaren på hur man vill bo i framtiden kan då vara osäkra som underlag till ställningstagande om vad de äldre personerna framöver önskar för bostad. Vi ställer oss frågan om de osäkra planeringsunderlagen kan medföra att planeringen för framtiden blir präglad av den för tillfället rådande trenden. Detta ger i sin tur en kortsiktighet i planeringen.

Det ovan sagda tyder på att vare sig frågor eller svar kring äldre människors boende är enkla att ställa och tolka. Beslutet att bo kvar hemma istället för att välja omsorg och vård på ett särskilt boende framstår som ett komplext beslut som bland annat inkluderar faktorer av känslor och upplevelser såväl som tillgången på särskilda boenden samt kommunernas inriktningspolicy gällande hemmaboende. Då kvarboende och flyttning till särskilt boende ofta ställs mot varandra ställer vi frågan om vilka mekanismer som underlättar respektive försvårar möjligheten att bo kvar i det egna hemmet respektive att flytta till ett särskilt boende. Detta leder i sin tur till syftet med denna uppsats.

Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet med denna uppsats är att belysa de mekanismer som styr inflyttningen till särskilt boende respektive kvarboende i det egna hemmet.

Frågeställningar

Problemformulering och syfte och ger följande frågeställningar:

- Vad har biståndsbedömningen och rättspraxis för betydelse för äldre personers möjlighet att välja boende?
- Vilka mekanismer har under 1900 – talet styrt samhällets syn på äldre medborgares boendesituation?
- Vilka framtidsscenarier kan skönjas gällande de äldre personers boendeformer?
- Vad betyder bostaden känslomässigt för människan och den äldre människan i synnerhet?
- Vilka är skälen till att vissa äldre personer flyttar till särskilt boende och vissa stannar kvar i hemmet?

Metod och urval

I detta avsnitt går vi igenom hur vi samarbetat, vår bakgrund, metod- och urvalsdiskussion, genomförande- och analysfrågor samt källkritik och avgränsningar.

Vårt gemensamma arbete

Vårt arbete grundar sig på ett samarbete där vi tillsammans arbetat fram uppsatsens problemformulering, syfte och frågeställningar samt metodavsnitt. Likaså har vi tillsammans arbetat fram analys, diskussion samt slutdiskussion. Vi har även haft ett gemensamt ansvar för teoriinsamlingen. Helén har haft huvudansvaret för större delen av avsnittet som avhandlar utveckling av boende för äldre personer samt insamlingen av det empiriska materialet, dvs. genomförandet av intervjuerna. Se vidare under avsnittet intervjuareffekt för våra överväganden gällande intervjuerna. Linus har ansvarat för intervjutranskriberingen samt teorisammanställningen. Trots att vi delat upp huvudansvaret för tidigare nämnda delar så är slutprodukten gemensamt utformad och framarbetad.

Vår bakgrund

Vi tycker att det är viktigt för den vidare läsningen att lyfta fram våra bakgrunder och vårt närmande till ämnet. Helén har erfarenhet av kommunal äldreomsorg sedan mitten av 1970-talet. Intresset för äldre personer har funnits redan från skoltiden då hon började arbeta extra som hemsamarit. Perspektiv de senaste åren har dels varit utifrån myndighetsperspektivet inom den kommunala äldreomsorgen och dels som äldreskyddsombud. Därför fanns ett intresse av att göra en uppsats där denna kunskap kom tillgodo samtidigt som hon ville ha de äldre personerna i fokus och om möjligt inta deras perspektiv och inte myndighetens. Linus har ingen tidigare professionell och praktisk erfarenhet av äldre människors boende. Intresset väcktes på grund av släktingars åldrande. Genom arbetet som äldreskyddsombud har han vid flera tillfällen mött människor som både varit missnöjda och nöjda med sitt boende. I undersökningar kan man läsa att äldre personer främst vill bo hemma. Mot detta står pensionärsorganisationer som anser att mer resurser bör satsas på särskilda boendeformer.

Val av metod

Då problemet förfaller komplext står det klart för oss att vi, för att få de svar vi söker, behöver använda både en litteraturstudie och en kvalitativ metod. Syftet och frågeställningar besvaras vi dels genom att gå igenom relevant litteratur och dels genom vår empiri. Genom välja denna metod anser vi oss på bästa sätt kunna uppfylla syfte och frågeställningar.

Val av litteratur

Avsikten med vårt litteraturval är att presentera och diskutera den bakgrund och de yttre ramar som finns för äldre personers beslut om boende samt studera och diskutera tidigare forskning om äldre personers val av boende. Eftersom boende för äldre personer till viss del är lagreglerat är det nödvändigt att ta reda på och redovisa de förutsättningar som styr äldre personers boende i form av lagar och mål för äldrepolitiken. Litteraturavsnittet blir således en undersökning om de lagmässiga förutsättningar som gäller idag samt den historiska utvecklingen under 100 år avseende äldre personer och boende. Vi diskuterar även litteratur som beskriver mål för äldrepolitiken och litteratur som avhandlar bostadens betydelse för människor. Litteraturavsnittet innehåller även en del som avhandlar tidigare forskning som beskriver varför äldre personer flyttar.

Vår empiri

I det kvalitativa avsnittet intervjuas äldre personer. Detta utgör det empiriska materialet i uppsatsen. Vi har en föreställning om att varje människa är unik. Därigenom kan en litteraturgenomgång inte ge den totala bilden. Man måste således låta människor uttrycka sig i dialog. Enligt Kvale (1997) ger den kvalitativa forskningen möjlighet till förståelse genom samtal. Genom dialogen ges den enskilde möjlighet att uttrycka sin uppfattning om sin livsvärld. Syftet med samtalen är att samla information om upplevelsen av en viss företeelse. Genom de kvalitativa intervjuerna anser vi oss kunna öka förståelsen för människors individuella val. Eftersom vi genom våra arbeten och litteraturstudier fått en för-förståelse om företeelsen kvarboende är det viktigt att intervjuerna ger de äldre personerna möjlighet att komma till tals. Tanken är att de äldre personerna ska få utveckla sina tankar och känslor fritt kring temat hem och boende. Det har varit viktigt att försöka fånga känslorna kring boende och lyssna på äldre personers berättelser.

Fördelarna med intervjuer enligt Denscombe (1998) är att forskaren med hjälp av intervjuer bland annat får möjlighet till både djupgående och detaljerade data och att den intervjuade får möjlighet att utveckla och förklara sina synpunkter. Tematisk halvstrukturerad djupintervju blev den teknik som valdes för att fånga äldre personers känslor och upplevelser. Genom detta metodval bedömdes möjligheten för de intervjuade att få utveckla sina tankar som störst.

Intervjuareffekt

Undersökningar som har gjorts om intervjuer visar tydligt att människor svarar olika beroende på hur de uppfattar den person som ställer frågorna. Denscombe (1998) menar att det i synnerhet är intervjuarens kön, ålder och etniska ursprung som inverkar på hur mycket information människor är villiga att ge och hur ärliga de är i sin information. Effekten av forskarens identitet beror på vem som intervjuas och vilken typ av ämne som diskuteras.

Vi kom fram till att det fanns två alternativ till att minska intervjuareffekten. Endera gjordes intervjuerna gemensamt eller av en och samma person. Med hänsyn till målgruppen valdes att en person skulle göra intervjuerna och denna person är Helén. Riskerna fanns annars att de äldre personerna skulle kunna uppleva situationen som hotfull. Det finns idag en utbredd rädsla hos äldre personer för att ta emot främlingar i hemmen och att då ta emot två främlingar bedömde vi skulle minska möjligheten till att kunna genomföra intervjuerna. Då vi är två personer av olika kön och olika ålder bedömde vi att om vi delade upp intervjuerna mellan oss fanns en risk för att våra personliga egenskaper skulle kunna påverka intervjuerna. Tolkningen av materialet gjordes parallellt av oss båda utifrån kriteriet vad de intervjuade sagt om upplevelser och betydelsen av bostaden samt de intervjuades skäl till att stanna kvar i sin bostad. På så sätt både ökades tillförlitligheten för att rätt data ”lyftes” till analysnivån och vi blev båda väl förtrogna med materialet.

Vi reflekterade även över det faktum att någon kom och synliggjorde de äldre personerna och om detta skulle kunna påverka deras svar. Att bli utvald och känna sig uppmärksammad kanske kunde innebära att de intervjuade skulle försöka anpassa sig till av dem upplevda förväntningar från intervjuaren. För att begränsa påverkan på samtalen försökte intervjuaren under intervjun förhålla sig neutral och inte förstärka några av de uttalanden som gjordes. Syftet var att inta en passiv och neutral hållning. Ett annat syfte med neutraliteten var att det på så sätt gavs tillfälle för att den intervjuade att öppet kunna prata om känslor, glädjeämnen och problem.

Urval

Grundkriteriet för att ingå var dels att den enskilde gjort ett aktivt val utifrån kvarboende. Då tillvägagångssättet var intervju förutsattes också att de personer som skulle ingå i urvalet kunde föra ett samtal och att de förstod syftet med intervjuarens besök. Eftersom det var önskvärt att de personer som skulle intervjuas på något sätt kunde värdera kvarboendet i realitet mot en flyttning till ett särskilt boende blev första urvalskriteriet att de kunde vara berättigade till ett särskilt boende. I kommunen finns ett system med olika vård- och omsorgsnivåer enligt socialtjänstlagen där nivå 4 definierar de som efter ansökan kan bli beviljade särskilt boende. Vårdsnivå 4 blev därför det andra urvalskriteriet.

För att uppnå syftet med en värdering av boendesituationen valdes att de intervjuade skulle ha haft insatserna en viss tid. Tanken med detta var att de skulle ha insatserna utifrån ett konstaterat kroniskt behov och haft det såpass länge att tankar om ändrade livsbetingelser varit aktuellt. Flera undersökningar, bl.a. Temo (2002), har visat att viljan för att planera för ett boende i förtid är liten. Därför eftersträvades att de intervjuade skulle vara klara över de livsbetingelser de befann sig i och att en minskning av deras behov inte var att vänta. Det tredje urvalskriteriet sattes därför till att vårdnivån skulle ha varit beviljad i minst 1 år.

Enligt Fransson & Borgegård (2002) är det först i 85-årsåldern som problem med att klara sig i sitt eget boende för många börjar göra sig påmint. Samtidigt var urvalet personer i högsta hemtjänstnivån vilket innebar att de hade behov av mycket stöd och hjälp. Risken fanns att den kalendariska åldern och därmed förknippade somatiska och psykiska åldersförändringar påverkade möjligheten till en intervju negativt. För att få tillräckligt många personer till urvalet sattes brytpunkten för det fjärde urvalskriteriet till personer som är 80 år och äldre för att minska effekten av en generell ålderspåverkan.

Eftersom syftet var att fånga känslan och upplevelsen av boende och varför man gjort det val som gjorts ville vi ha intervjuer med både män och kvinnor. Intervjuerna genomfördes i en stadsdel i Malmö. Det är inte längre eller kortare kö till särskilda boenden än i övriga stadsdelar. Stadsdelen är inte heller extrem befolkningsmässigt eller har speciella in- eller utflyttningssiffror.

Vi är medvetna om att det finns en konflikt mellan ambitionen av forskningsansats och etiken mot den enskilde. Vår uppfattning är att det är ett stort ansvar att intervjua äldre personer och därför valde intervjuaren att ta största hänsyn till deras risk för skada. För att undvika att skada någon enskild och förstärka eventuell orosproblematik kände intervjuaren det därför nödvändigt att be om hemtjänstens bedömning av de valda intervjupersonerna. En risk fanns annars att någon person valts ut som inte juridiskt eller psykiskt kunde föra sin egen talan.

Det visade sig omgäende att urvalskriterierna var såprecisa så att de starkt begränsade möjliga intervjupersoner. Ett annat problem var skillnaden mellan teori och praktik i verksamheten. Ett exempel var att man teoretiskt skulle tillhöra vårdnivå4 för att kunna erbjudas plats på särskilt boende. I praktiken kunde även personer i annan vårdnivå bli aktuella för särskilt boende. Detta beror på att hjälp av anhöriga kan innebära en sänkning av vårdnivån. Ytterligare ett problem var att många personer som de facto tillhörde ”rätt” vårdnivå hade handikapp av psykiatrisk karaktär och inte kunde ta emot besök eller genomföra intervjuer. Vi är medvetna om att personer i denna åldersgrupp ofta drabbas av sjukdomar och dödsfall som innebär att de inte kan delta i planerade intervjuer men att så många skulle falla bort redan före starten var vi inte förberedda på

I ett område i den utvalda stadsdelen bedömdes totalt 14 personer motsvara urvalskriterierna. Vi valde då att inte göra något urval av dessa utan lät alla 14 bli utvalda för intervju. Vi vände oss till ytterligare ett område i samma stadsdel för att få hjälp med fler intervjupersoner. Från det området ansågs tre personer motsvara urvalskriterierna. Totalt blev 17 personer utvalda för intervju.

Ytterligare ett problem var att få intervjuer med män. Av de utvalda personerna var fyra personer män. En avböjde på grund av sjukdom och en förstod inte frågorna vid intervjun. En man visade sig under intervjun inte uppfylla ålderskriteriet. Valet vi ställdes inför var att antingen exakt följa kriterierna, vilket skulle innebära att endast en man kom att ingå. Alternativet var att ta med mannen som inte uppfyllde ålderskriteriet. Efter övervägande insåg vi att då kvinnorna dominerar inom hemtjänsten och lever längre än män blev effekten med exakt samma urvalskriterier för båda könen att kvinnorna även dominerar urvalet. Då vi ville försöka fånga känslan hos äldre personer blev en anpassning av urvalskriterierna därför nödvändig. I annat fall fanns en risk att vi i än större omfattning kom att fånga äldre kvinnors

upplevelser och inte äldre personers. Inför detta faktum valdes att låta även den yngre mannen ingå i materialet. Trots detta blev det en kraftig kvinnodominans.

Bortfall

I området där 14 personer valts ut för intervju blev bortfallet sju personer. Tre personer avböjde intervju efter samtal med närstående. Tre personer bedömde att de var för sjuka för att ta emot besök när intervjuerna skulle bokas. En person fick utgå ur redovisningen då det vid intervjutillfället visade sig att personen inte förstod sammanhanget. I det andra området där tre personer valts ut för intervju blev bortfallet två personer. En person blev akut sjuk när intervjun skulle genomföras och en tackade nej. Av ett urval på 17 personer tackade fyra nej, en förstod inte sammanhanget och fyra blev sjuka.

Genomförandet

Vård- och omsorgschefen i stadsdelen gav tillstånd till att intervjuerna genomfördes. Den som skulle genomföra intervjuerna fick skriva under en tystnadspliktsförbindelse (bilaga 3) till stadsdelen och en överenskommelse gjordes om att hemtjänsten skulle vara den som först kontaktade den äldre personen. Detta utifrån gällande sekretesslagstiftning. Två områden i stadsdelen tog fram namn- och adressuppgifter efter att den enskilde gett sitt samtycke. De utvalda för intervju fick ett personligt brev där studien presenterades (bilaga 1). Tre av intervjuerna genomfördes på så sätt att den intervjuades kontaktperson personligen introducerade intervjuaren för den äldre människan i dennes bostad. I det ena fallet fanns kontaktpersonen hela tiden i bostaden. Intervjun genomfördes dock i ett eget rum med stängd dörr.

En intervjuguide användes som ram för intervjun (bilaga 2). Valet av frågor i guiden styrdes av vår för-förståelse och vad vi läst under kursens gång. Inledningsvis samtalades om all dagliga ting vilket kom att fungera som uppvärmningsfrågor till intervjun. Därefter övergick intervjun till samtal som kretsade kring betydelsen och upplevelsen av kvarboende samt skälet och motivet till att bo kvar. Trots den öppna formen av samtal styrdes alla samtal mot upplevelsen av kvarboende. Eftersom det inte användes ett strukturerat frågeformulär kom uppföljningsfrågorna att variera från samtal till samtal.

Antalet intervjuade blev nio personer varav tre män och sex kvinnor i åldersintervallet 71-93 år. En av intervjuerna fick som tidigare redovisats utgå ur sammanställningen. Intervjuerna gjordes i personernas hem och tiden varierande mellan 50 och 120 minuter. Vid intervjuerna användes bandspelare. Löpande efter att varje intervju avslutats skrevs de ut. De skrevs ut precis som de lät på bandet, i talspråk för att inte riskera att förändra innebörden i det sagda. En av de intervjuade önskade ta del av utskriften som därför sändes hem med post.

Forskningsetiska överväganden

De etiska principer som beaktats är: att inte skada någon, rätten till anonymitet, öppenhet (informed consent) och att inte kränka privatlivet, vilka enligt Henriksson & Månsson (1996) återfinns i de flesta etiska råd utarbetade av professionella organisationer eller forskningsråd.

Kunde intervjuerna skada någon? Ämnesvalet var upplevelsen av ett självvalt kvarboende. Kunde det bli förväntningar hos de intervjuade som kommunen inte kunde uppfylla alternativt rädsla för att kvarboende inte var möjligt? Intervjuaren var noga med att betona att denne inte arbetade i kommunen både i brevet och vid besök. Vidare förtydligades att personlig information inte kom att redovisas för kommunen. Med denna information ville vi visa att intervjun inte skulle kunna påverka relationen mellan den intervjuade och kommunen. Samtidigt som det var viktigt att markera oberoende mot både kommunen och den äldre personen.

I det informationsbrev som intervjupersonerna fick informerades om att det var frivilligt att delta och att intervjun kunde avbrytas när som helst. Detta upprepades också vid intervjun och intervjuaren bad också om tillstånd till att banda samtalet samt informerade om hur materialet kom att behandlas. Innan utskriften av intervjuerna blev de omgående avidentifierade på så sätt att personliga bakgrundsfakta skiljdes från den löpande texten. Genom detta går det inte att spåra de intervjuades identitet och vem som sagt vad.

Information gavs om studiens syfte och hur den skulle genomföras både till hemtjänsten samt till de intervjuade. Genom öppenheten om att studien var en del i en kurs hoppades vi att inte någon skulle misstänka något dolt syfte med intervjuerna. För att inte kränka privatlivet gavs också möjlighet till att genomföra intervjun på annan plats än i hemmet. Ingen av de intervjuade personerna valde detta.

Analysmetoder

I analysen av det empiriska materialet analyserade vi varje intervju för sig, detta för att vi skulle få struktur på materialet. Vid bearbetningen har metoden meningskoncentrering enligt Kvale (1997) och kodning använts. Dels gjorde vi det enskilt och när detta var gjort jämförde vi våra resultat. Eftersom Helen gjorde alla intervjuerna stod Linus för transkriberingen av intervjuerna, dock utan att ta del av de intervjuades identitet. Detta arbetssätt valde vi för att båda skulle bli delaktiga i det empiriska materialet. Därefter läste vi igenom intervjuerna och fick därigenom ett allmänt intryck. För att finna en struktur valde vi att koda utifrån det vi upplevde vara subjektivt viktigt för intervjupersonerna, dvs det som betonades i intervjuerna. Vi såg till slut ett mönster där flera liknande känslor och upplevelser inför sitt boende växte fram. När vi kategoriserade materialet och kopplade detta till vår litteraturstudie fann vi mekanismer som vi anser vara bärande och kunde sammanfatta samtliga intervjuer. Våra funna mekanismer vävde vi ytterligare en gång samman med vår litteratur, detta för att kunna göra en djupare analys och därmed besvara våra frågeställningar. Vid tolkningen och analysen av empirin använde vi den hermeneutiska metoden. Genom att vi använder en hermeneutisk metod har vi en beskrivande och reflekterande hållning till undersökningsmaterialet. Tanken är att titta på hur delarna och helheten förhåller sig till varandra där delens betydelse blir beroende av helheten och tvärt om, se vidare resonemanget kring den hermeneutiska cirkeln under avsnittet teoretiska utgångspunkter.

Källkritik

När vi började leta litteratur fann vi ganska snabbt litteratur om varför äldre personer flyttar men ingenting om de som inte flyttar, de kvarboende. Det som studerats under 1990-talet är olika typer av bostäder, dess utformning och planering rent planmässigt och strukturellt. Däremot hade kvarboende och hemmets betydelse för äldre personer ägnats mindre intresse. Den litteratur som använts avseende äldre personers flyttningar är därför ibland äldre.

Hur tillförlitliga är uppgifterna som gavs under intervjuerna? Någon av de intervjuade frågade under intervjuerna om de verkligen gav intervjuaren något. Inte var väl deras åsikt intressant för intervjuaren? Risken är att de inte anser sig vara värda att lyssna på och värderar sin information lågt och därför väljer att inte berätta saker som varit viktiga för förståelsen av deras val. Mängden urvalskriterier och dess precisering begränsade möjligheterna till

intervjuer. Färre kriterier hade möjliggjort ett större antal intervjuer däremot är det inte säkert att dessa intervjuer tillfört något ytterligare.

Avgränsningar

Att söka och erbjudas plats i särskilt boende har förändrats under senare år. Själva ansökningsförfarandet har formaliserats och professionaliserats. Vi väger i denna uppsats inte in de förändringar detta kan ha medfört.

Bostadsstandarden har förändrats och utbudet påverkats av en öppen bostadsmarknad. Dessutom har olika kommuner olika förutsättningar gällande kvaliteten på och tillgängligheten i kvarboendet. Någon analys av dessa effekter görs inte i denna uppsats.

Vi är medvetna om att boende och val av bostad är en komplex situation. Övriga förändringar i samhället och förändringar av socialtjänstlagens tillämpning över tid som påverkar de äldre personers boende behandlas därför inte. Inte heller behandlar vi faktorer som omsorgskvalitet inom särskilt boende respektive eget boende. Vi kommer i denna uppsats inte heller att relatera människors benägenhet att flytta till olika teorier om åldrandet.

Fortsatt framställning

För att ge en teoretisk referensram till äldre personers boende går vi i kapitlet *Teoretiska utgångspunkter* igenom den teoribakgrund uppsatsen vilar på. I kapitlet *Lagstiftning, tillämpning och mål för äldre personers boende* redogör vi för lagrum med dess förarbeten som reglerar frågan om äldre personers boende idag. För att ge en bild av hur lagstiftningen tillämpas avhandlas även hur det går till att ansöka om insatser hos kommunens biståndshandläggare samt rättssäkerhetsaspekten gällande beslut om särskilt boende.

När vi bestämde oss för att närmare studera de mekanismer som styr valet att flytta till särskilt boende eller att stanna kvar i hemmet återkom vi till begreppet kvarboende.

Kvarboendetanken handlade ursprungligen om att äldre personer inte skulle tvingas flytta från sitt hem till en institution på grund av ett vård- och omsorgsbehov. Då kvarboendepincipen ofta är ställd mot boende på särskilt boende läggs stor vikt vid denna jämförelse.

För att göra det möjligt att förstå samhällets syn på äldre personers bostadsform redovisas i avsnittet *Utveckling av boendet för äldre personer* hur boendet för äldre människor utvecklats i Sverige de senaste 100 åren. Vi skildrar även hemmaboendeideologins framväxt.

Redovisningen görs i kronologisk ordning på grund av att boende och insatser i hemmet efter ett tag kom att utvecklas parallellt. Tanken med att redovisa både lagstiftningen, se ovan, och hur särskilda äldreboenden och hemmaboendeideologin vuxit fram är att ge en teoretisk referensram som möjliggör förståelsen av äldre människors lagmässiga och strukturella möjlighet att välja boendeform samt de mekanismer som styr inflyttning till särskilt boende respektive kvarboende.

I avsnittet *Vad innebär det att bo* diskuteras hemmets betydelse i allmänhet. Detta för att bredda perspektivet och lägga en känslomässig aspekt på valet av boendeform. I avsnittet *Äldre personer och boende* tar vi upp hemmets betydelse specifikt för den äldre människan samt diskuterar den forskning som behandlar bostaden betyder för den äldre befolkningen. Här avhandlas också hur planeringen för äldre personers boende ser ut. Slutligen redovisar vi vårt resultat.

Teoretiska utgångspunkter

Vi har genom våra litteraturstudier och empiri som mål att få en så bred bild av problemet som möjligt. Vi har utgått från en bred litteraturstudie. Då vi har ett hermeneutiskt och fenomenologiskt perspektiv i åtanke anser vi inte att det räcker med enbart litteraturstudier för att få en bred förståelse för problemet. Detta eftersom vi anser att sociala förhållanden endast kan förstås utifrån en människas egna upplevelser. Vi har i vår empiri således velat fånga människors upplevelser inför valet av bostad, detta som komplement till litteraturstudierna. Genom det hermeneutiska och fenomenologiska perspektivet förringar vi inte det sagda. För att tolka, förstå och sedan kategorisera det som framkommit i intervjuerna använder vi litteratur som diskuterats i uppsatsen. Svårigheten med perspektivvalet är att lyckas förmedla upplevelsen i skrift utan att intervjuarens förförståelse påverkar det sagda, något som vi anser att vi lyckats med.

En annan utgångspunkt vi använt i vår analys är teorin om rationella val, Gilje & Grimen (2003), vilken utgår från att om en individ har ett mål så kommer denne att förverkliga målet genom att välja det bästa sättet att nå dit. Den bästa vägen väljs utifrån det som individen tror ger den största nyttan utifrån tillgänglig information. Vi har således en föreställning om att det är människan och inte professionen som ska göra valen. Eventuellt måste valen göras med stöd av professionen då den äldre personen inte alltid har rätt information för att göra ett rationellt val utifrån aktuell livssituation.

En tredje utgångspunkt som förtjänar att lyftas fram är att vi har en föreställning om att en ny bostad måste erbjuda något bättre än man har idag för att man ska flytta. Alternativet är att boende i den gamla bostaden medför så stora problem för individen att situationen i princip är ohållbar. I uppsatsen återkommer vi vid ett flertal tillfällen till detta som Borgegård (1991) kallar push- och pullfaktorer.

Nedan följer en mer utförlig genomgång av de hermeneutiska/fenomenologiska perspektiven, teorin om rationella val samt om Borgegård's push- och pullfaktorer.

De hermeneutiska och fenomenologiska perspektiven

Hermeneutiskt perspektiv

Rosengren & Arvidson (2002) menar att hermeneutiken framhåller vikten av tolkning och förståelse samt att man når den bästa kunskapen och förståelsen av människors handlingar genom att byta position och sätta sig in i en annan människas tankevärld. Gilje & Grimen (2003) menar att hermeneutiken består av försök att skapa en metod för tolkning av meningsfulla fenomen samt beskriva de villkor som krävs för att möjliggöra förståelse av meningar. Begreppet *mening* används om både människors handlingar och resultatet av dem. Dessutom används begreppet ofta om betingelserna för utförda aktiviteter, såsom normer, regler och social kontext. Meningsfulla fenomen måste tolkas för att de ska kunna förstås. Denna tolkning är något som vi som sociala varelser hela tiden gör, detta för att kunna ha utbyte med andra sociala aktörer. Oftast skapar tolkningen inga problem för oss eftersom vi i allmänhet har gemensamma kulturella och sociala förutsättningar. Att tolka kan skapa problem i de fall när tolkarens kulturella och sociala bakgrund skiljer sig från objektets. Då kräver förståelse och tolkning att den tolkande parten sätter sig in i objektets kulturella och sociala förutsättningar. Ett av hermeneutikens viktigaste begrepp är den hermeneutiska cirkeln som pekar på sambandet mellan det som ska tolkas, forskarens förförståelse och den kontext som fenomenet måste tolkas i. Den hermeneutiska cirkeln visar på förhållandet att forskningen ständigt rör sig mellan helhet och del, mellan det som tolkas och kontexten det tolkas i eller mellan vår egen förförståelse och det som ska tolkas. Hur vi tolkar helheten beror på hur vi tolkar del och vice versa. Hur fenomenet tolkas beror på hur kontexten tolkas och tvärt om.

Gilje & Grimen (2003) menar att människor har en uppfattning av sin egen identitet. Tillsammans med andras uppfattning om individen skapas vem individen är. Individen har uppfattningar om hur samhället är och hur det bör vara. Individen har således tolkat samhället. Således måste forskaren tolka och förstå en värld som redan är tolkad och förstådd av individerna själva, detta oberoende av om individens tolkning är korrekt eller inte.

Fenomenologiskt perspektiv

Enligt Bäck-Wiklund (1998) ansåg fenomenologins grundare Edmund Husserl att vi människor själva skapar vår verklighet. Han myntade begreppet livsvärlden, dvs. vardagsvärlden vi lever i och såsom vi uppfattar den. Hans lärjunge Schutz talar om den sociala konstruktionen av verkligheten. Våra uppfattningar av exempelvis hälsa och sjukdom är kulturellt betingade och inlärd genom socialisationsprocessen. Det är genom språket vi kommunicerar med varandra och lär oss hur den omkringliggande världen fungerar. Vår kunskap är bestämd av livsvärlden som är ordnad i av oss kända mönster, så kallade typifieringar. Vi sätter etiketter och typifierar de olika erfarenheterna vi samlar på oss, exempelvis vad vi anser vara ett bra boende och en bra vård. Vår vardagsvärld består av invanda tankescheman som gör det möjligt att identifiera och känna igen vår omvärld. Rosengren & Arvidson (2002) menar att fenomenologin utgår från så kallade fenomen, dvs direkt upplevda helheter och betonar det som är medvetet och uppenbart. Enligt Moe (1994) avhandlar fenomenologin vad som är verkligt och vad som ska gälla som verklighet. När individen betraktar världen gör den det genom sin subjektiva medvetenhet vilket medför att det som individen upplever också är den genuina verkligheten. Perspektivet är i grunden relativistiskt och man kan fråga sig om fenomenologisk forskning är generaliserbar. Det fenomenologiska perspektivet ligger dock till grund för en tolkande forskningsansats. Tornstam (2001) menar att ett fenomenologiskt perspektiv utgår från att det är forskningsobjektet, i detta fall de äldre personerna, som definierar begrepp och teorier och inte forskarna. Detta leder i sin tur till att objekten ses som medskapande subjekt. Fenomenologin utgår från att det inte finns någon absolut sanning och man strävar efter att få nya bilder och verkligheter att framträda. En viktig aspekt inom fenomenologin är att forskaren försöker frigöra sig från sin egen begreppsvärld och istället fokusera på "forskningssubjektet". Istället för att söka mekanistiska förklaringar till beteenden framhåller fenomenologerna att man hittar en bättre och mer sann förståelse av beteenden och innebörden i dessa om man utgår från individens perspektiv.

Kritiken mot ovanstående teorier består enligt Rosengren & Arvidson (2002) främst i att metoderna kan vara svåra att greppa. Detta främst ställt i relation till den objektivistiska forskningstraditionen. Dessutom kan forskningsresultaten anses personberoende och svåra att generalisera. Moe (1994) menar dessutom att varje ny form av kunskap riskerar att betraktas som en ny nivå med nya typer av typifieringar. Därmed kommer kunskaperna att inte bli

något annat än relativa. Trots ovan beskrivna svårigheter och kritik anser vi ändå att det tolkande och fenomenologiska äger sin plats när man som vi i denna uppsats ska försöka förstå vårt beskrivna fenomen.

Teorin om rationella val

Antagandet om rationella val utgår enligt Gilje & Grimen (2003) från att individen, vid förverkligande av sina mål, väljer det bästa och mest rationella sättet att nå dit, givet de informationer som individen har. Närmare innebär detta att man antar att individen har vissa givna önskemål och viss information om världen samt att denne befinner sig i en situation där han har flera olika valmöjligheter. Det rationella valet innebär att det bästa alternativet, utifrån det som individen själv tror är bäst, väljs. Det rationella valet sker efter övervägande av exempelvis önskemål och tillgänglig information samt efter en riskbedömning/sannolikhetsprövning där individen väljer det alternativ som ger det största förväntade nyttovärdet.

Enligt Gilje & Grimen (2003) bygger teorin om rationella val för det första på att man ser människan som nyttomaximerande och som genom sina handlingar alltid strävar efter att uppnå största möjliga nytta. Att människan är nyttomaximerande behöver dock inte innebära att människan är egoistisk då man även kan vara nyttomaximerande i situationer som tjänar andra mer än en själv. För det andra bygger idén om rationella val på att konsekvenserna av människans handlingar ger nyttovärden som är jämförbara. I de fall då individens önskningar inte är kvantifierbara och därmed svåra att jämföra så måste denne ta ställning till hur mycket större värdet är på det ena eller andra, eller åtminstone säga vilket alternativ som är värt mest. För det tredje bygger idén om rationella val på att människans förnuft tjänar dess givna önskemål. Förnuftets uppgift blir då att bedöma de medel som står till buds för att uppnå önskemålen. Förnuftet är instrumentellt eller strategiskt och används som ett hjälpmedel för att uppnå människans önskningar.

Barmhärtighetsprincipen

Kopplat till ovanstående resonemang om rationalitet förtjänar barmhärtighetsprincipen att nämnas. Gilje & Grimen (2003) menar att vi måste utgå från att en person är förnuftig när vi försöker förstå vad denne menar när han talar, skriver eller gör. När vi tolkar en persons handlingar eller yttranden måste detta göras så att personen framstår som så

förnuftig som möjligt, även när det kan vara svårt för en utomstående betraktare att se detta. Endast om detta inte är möjligt kan vi dra slutsatsen att personens handlingar och beteende inte är förnuftigt. Barmhärtighet i tolkningen av andra betyder fyra saker för samhällsvetenskapen. Den första betydelsen är moralisk och tar sin utgångspunkt i att en barmhärtig tolkning av yttranden och handlingar visar respekt för andra människor och deras uppfattningar och att ev. andra synsätt och handlingssätt, exempelvis kulturbundna, tas på allvar. Den andra betydelsen hänger ihop med intellektuell öppenhet som innebär att vi aldrig kan utesluta att det är våra egna tolkningar som är förfelade och att det kan vara så att den andra människan faktiskt har ett förnuftigt handlingssätt, trots att det vid en första anblick kan vara svårt att se. Den tredje betydelsen är metodisk och innebär att ett samhälles funktion är beroende av hur samhällsmedlemmarna tänker och handlar etc. Om man ska försöka förstå hur ett samhälle fungerar och hur individerna interagerar är det inte fruktbart att försöka göra detta om man utgår från att samhällets medlemmar inte tänker och agerar förnuftigt utifrån samhällets förutsättningar. Även den fjärde betydelsen är metodisk och avhandlar frågan om hur vi ska kunna skilja mellan bra och dåliga tolkningar. I detta fall säger barmhärtighetsprincipen att vi alltid ska välja de förklaringar som gör att individen framstår som så förnuftig som möjligt och att vissa handlingsmönster och utsagor kan ha andra syften än de som först ter sig rationella och uppenbara.

Push- och pullfaktorer

Borgegård (1991) har i sin forskning funnit att anledningen till att äldre personer flyttar kan delas upp i faktorer som verkar frånskjutande från den tidigare bostaden, push-faktorer. Dessa är att bostaden är för stor, saknar hiss eller är obekvä. Vräkning eller påryckning från värden, renovering av bostaden, sociala faktorer såsom ensamhet och vantrivsel är faktorer som också verkar frånskjutande. Borgegård har även funnit pull-faktorer, faktorer som verkade attraherande för servicehus eller särskilt boende. Dessa faktorer kan försämrade hälsa, förväntan om ökad trygghet, makes/sambos hälsa, möjligheten att komma närmare anhöriga samt en önskan om att få bo centralt.

Lagstiftning, tillämpning och mål för äldre personers boende

I detta avsnitt redogör vi för de lagrum med dess förarbeten som reglerar frågan om äldre personers boende. För att ge en bild av hur lagstiftningen tillämpas avhandlar vi även hur det går till att ansöka om insatser hos kommunens biståndshandläggare. Även rättssäkerhetsaspekten gällande fattade beslut diskuteras.

Socialtjänstlagen

Beviljande av bistånd sker enligt socialtjänstlagens 4 kap. 1 §. I paragrafen står att läsa;

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt.

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv. (SFS 2001:453 4 kap 1 §)

I socialtjänstlagens kapitel 3 och 5 regleras kommunernas ansvar och skyldigheter vad avser boende för äldre personer. Enligt socialtjänstlagen 3 kap. 1 § ska socialnämnden bland annat svara för omsorg, service, upplysningar, råd, stöd och vård. Vidare ska nämnden enligt socialtjänstlagens 3 kap. 2 § bland annat bevaka så att åtgärder vidtas för att skapa en god samhällsmiljö och goda förhållanden för äldre människor. I 3 kap. 5 § står att socialnämndens insatser skall utformas och genomföras tillsammans med den enskilde och i 3 kap. 6 § står det att socialnämnden bör underlätta för den enskilde att bo hemma genom hemtjänst, dagverksamhet eller annan social tjänst. I 5 kap. 4 – 6 § § står bland annat att socialnämnden skall verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt samt att nämnden skall verka för att äldre människor får goda bostäder. Dessutom skall nämnden ge dem som behöver det stöd och hjälp i hemmet och annan lättåtkomlig service. Kommunen ska även inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd. (SFS 2001:453).

Sett enbart till lagtexten förefaller det som om äldre människor har en god möjlighet att själv välja form av bostad och grad av stöd i sitt boende. Dessutom ska socialnämnden verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt samt erbjuda särskilt boende för dem som har behov av särskilt stöd. Trots att socialtjänstlagen förespråkar självständighet och

självbestämmande är det genom kommunens biståndshandläggare som de med ett tillräckligt behov filtreras fram.

Politiska mål för äldre personers boende

I propositionen 1996/97:124 om ändringar i socialtjänstlagen lyfts valfriheten fram som ett sätt att markera äldre personers rätt att kunna välja bostad. I propositionen står:

Regeringen ville lägga fast en övergripande målformulering som innebär att socialtjänsten skall verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt. Detta innebär bl.a. att socialtjänsten behöver medverka i samhällsplaneringen och bidra med kunskaper om behovet av tillgänglighet och framkomlighet i bostäder och i bostadsområden när det gäller allmänna kommunikationer och serviceutbud. En förutsättning för att äldre skall kunna leva ett självständigt liv är de olika insatser som socialtjänsten erbjuder i form av hemtjänst, färdtjänst, dagverksamheter, trygghetslarm osv. (Prop. 1996/97:124, sid. 121)

I propositionen hänvisas till en tidigare proposition, 1987/88:176 (1988), som framhåller tre grundläggande principer för samhällets service och vård till äldre människor. Den första är människors rätt att själv bestämma och få behålla sin integritet och identitet. Den andra är att människor måste ges förutsättningar för att känna sig trygga, där man betonar trygghet som en subjektiv upplevelse. Den tredje och sista principen är valfriheten.

Nationella mål för äldrepolitiken

Enligt Petersson (1998) har man i Sverige liksom i de övriga skandinaviska länderna en tradition av statligt och kommunalt ansvar för hjälp och stöd till människor i syfte att ge dem ökad trygghet och välfärd. Regeringen har i Proposition 1997/98:113 formulerat en nationell handlingsplan för äldrepolitiken. Politiken kan sammanfattas i de nationella målen.

Målen för den nationella äldrepolitiken är att den äldre skall

- kunna leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag
- kunna åldras i trygghet och med bibehållet oberoende,
- bemötas med respekt, samt
- ha tillgång till god vård och omsorg.

(Paulsson, J. sid. 44)

I Proposition 1997/98:113 (1998), står det under avsnittet *Äldre skall känna trygghet och leva ett oberoende liv* att den äldre inte skall behöva flytta på grund av sjukdom eller handikapp.

Bostäder bör redan från början vid nybyggnad eller ombyggnad, anpassas till människor med

funktionshinder. Den som så önskar skall kunna bo kvar i sin ursprungliga bostad och så långt det är möjligt få sina vårdbehov tillgodosedda i hemmet. Vidare sägs under avsnittet *Äldre skall ha tillgång till en god vård och omsorg* bland annat att äldre personer så långt det är möjligt skall ges möjlighet att bo kvar hemma i sin ursprungliga bostad så länge som de själva önskar. I hemmet skall man kunna få hjälp och stöd i den dagliga livsföringen. Om behoven är stora och omfattande eller att man inte känner sig säker och trygg i sin egen bostad skall man kunna flytta till en särskild anpassad boendeform.

Som ovan framgår stipulerar de nationella målen både att man som äldre människa ska kunna bo kvar i eget boende trots stora hjälpbehov och ha möjlighet att flytta till ett särskilt boende. Enligt vår uppfattning lyfter både lagstiftning och nationella mål fram äldre människors rätt till ett eget val. Man lyfter även fram att man, om man inte känner trygghet i sitt boende, ska kunna flytta till en särskilt anpassad boendeform. En tolkning som inte torde vara alltför djärv är att äldre människors känslor och upplevelser ska kunna utgöra rätt att exempelvis flytta till ett särskilt boende.

Biståndsbedömningen

En lägenhet i ett särskilt boende eller insatser i form av hemtjänst i eget boende beviljas som tidigare nämnts genom ett biståndsbeslut enligt socialtjänstlagens 4 kap. 1 §. En flyttning till ett särskilt boende eller nyttjande av hemtjänst startar således med en ansökan om boende, detta hos kommunens biståndshandläggare. Därefter görs en utredning av både sociala och medicinska förutsättningar hos den enskilde, följt av en bedömning av den enskildes behov. Detta leder i sin tur till ett negativt eller positivt biståndsbeslut.

Vidman (2002) skriver att det beslut som behovsprövningen mynnar ut i utgör grunden för det sociala omsorgsarbetet. Trots detta har biståndshandläggarna sällan fått någon utbildning inom biståndsbedömning. De utbildningsinsatser som gjorts riktar sig mot handläggning, dokumentation och olika sjukdomar. I SOU 2003:91 (2003) skriver man att det är stor skillnad när det gäller tillgång på forskning som rör äldre personers vardagsliv jämfört med vård och omsorg. Det finns inom det som avhandlar vardagsliv ett mycket litet material som exempelvis avhandlar visioner inför framtiden medan man inom vård- och omsorgsområdet är tämligen välförsedd.

Det kan vara så att social verksamhet hämtar förklaringar från den medicinska modellen på grund av modellens stora genomslagskraft. Slående med Vidmans forskning är konstaterandet att det trots att biståndsbedömningens beslut utgör grunden för det sociala omsorgsarbetet saknar biståndsbedömarna till stor del utbildning inom just biståndsbedömning av sociala behov. Istället har man fått förvaltningsrättslig utbildning kombinerat med medicinsk utbildning. Intressant är också att det finns tämligen lite forskning som rör äldre personers vardagsliv och det normala åldrandet. Frågan man kan ställa sig är om man genom forskning om äldre personers vardagsliv skulle kunna utöka det sociala synsättets kraft i förhållande till det medicinska. Trots den fysiska skröplighet som följer med äldre människors åldrande är det ofta vardagslivet och inte eventuella sjukdomar som upptar större delen av det dagliga livet.

Lagergren & Johansson (1996) menar att det saknas instrument för att enkelt kunna mäta och väga ihop behov som orsakas av fysisk och kognitiv förmåga eller exempelvis avsaknad av socialt nätverk, oro och nedstämdhet. Detta kan styrka Vidmans slutsats om sjukdomars dominans i biståndsbedömningen. Å andra sidan menar Dunér och Nordström (2003) att socialt omsorgsarbete är situationsbundet och utövas inom ramen för olika sociala relationer. Bedömningen blir därför erfarenhetsbaserad vilket gör att den är svår att beskriva och att mäta. Lindelöf och Rönnbäck (2000) menar att fokus på rättsäkerheten inom äldreomsorgen främst inriktar sig på den formella handläggningen och inte lika mycket på innehållet i själva beslutet.

Lagergren och Johansson (1996) menar att längre erfarenhet från yrket kan förknippas med fler beslut om särskilt boende och beslut om en högre omsorgsnivå. Josefsson (1991) menar att yrken som innebär arbete med människor fordrar en reflekterande yrkeskunskap och att förvärvad kunskap internaliseras med personligheten. För detta krävs erfarenhet av yrket. Förtrogenhetskunskap är svår att beskriva i ord och det som inte går att beskriva i ord räknas inte. Dunér och Nordström (2003) hävdar att det är svårigheten att beskriva den erfarenhetsbaserade kunskapen som gör att biståndshandläggarna har svårt att hävda sin kunskap. Vidman (2002) menar att bedömningarna gällande behov av särskilt boende tycks vara påverkat av hur kommunens hemtjänst fungerar, snarare än det faktiska behovet. Enligt Nordström och Dunér (2003) sker eventuell prioritering på grund av politiska beslut, verksamhetens riktlinjer och resurstillgången. Dunér och Nordström (2003) framhåller även det tryck av förväntningar av olika slag som biståndsbedömarna måste arbeta under.

Som framgår ovan är biståndsbedömningen ett komplext kapitel. Ovanstående genomgång ger inte en enad bild av vad det är som bestämmer handläggarnas bedömningar. Det som dock framkommer är handläggarnas medicinska utbildning och begreppsapparat. Detta tar vi som in-teckning för att man är mer benägen att ta hänsyn till medicinska förhållanden än sociala. Det som också framkommer är att en biståndsbedömares bedömning är starkt präglad av dennes bakgrund och yrkeserfarenhet samt förmåga att internalisera den förvärvade kunskapen. Annan forskning visar dock att det är kommunens riktlinjer för vilka insatser och dess omfattning snarare än handläggarnas personliga förutsättningar som styr. Ovanstående kan således tolkas som att biståndsbedömningen är ett område som till stor del saknar rättssäkerhet och likhet inför lagen. Trots det faktum att man ofta fattar formellt korrekta beslut är dessa inte alltid den enskilde till gagn utifrån sociala behov. En annan tolkning är att biståndshandläggarnas kunskap faktiskt är svår-fångad och att den individuella biståndsbedömningen fungerar. Därigenom är det svårt att få en entydig bild av biståndsbedömningen genom att studera tidigare forskning, detta då alla människor är olika och att de därför förtjänar en olik bedömning.

Rättssäkerheten i besluten om särskilt boende

Åström & Werner (2002) har på Socialstyrelsens uppdrag granskat överklaganden och domstolsutslag för en sexmånadersperiod 2001/2002. I studien konstateras att endast fem procent av avslagna hemtjänstären och tio procent av avslagna ansökningar om särskilt boende överklagas. I påföljande länsrättsprocess bifalls 40 procent av besvären. Vidare konstateras att målsättningar för äldreomsorgen är långtgående och inte enbart handlar om praktiska angelägenheter som städning och liknande utan lika mycket om social trygghet och välbefinnande. Även den äldre personens egna upplevelser av till exempel otrygghet och osäkerhet eller social isolering skall således vägas in i bedömningen av äldre personers behov. Studien visar att bland dem som överklagat beslut om särskilt boende har de allra flesta i kombination med fysiska svårigheter uppgivit otrygghet och isolering som skäl för att få komma till särskilt boende. Dock är det så att endast i en tredjedel av de mål som sociala och psykologiska förhållanden har nämnts har länsrätterna tagit med detta bland de faktorer som lagts till grund för rättens ställningstagande. I studien finner man det anmärkningsvärt att sociala och psykologiska faktorer tillmäts en så liten betydelse.

Som ovan framgår är det endast en synnerligen låg procent av de avslagna besluten som överklagas till länsrätten. Vidare har Åström och Werner (2002) kommit fram till att det är i en anmärkningsvärt låg grad som länsrätterna tar med sociala och psykologiska faktorer i sina ställningstaganden. Som vi tidigare redovisat är förhållandet dessutom så att biståndshandläggare i stor utsträckning fått utbildning i processuella frågor och handläggningsfrågor och fått lite eller ingen utbildning i social biståndshandläggning. Frågan man kan ställa sig är vad utbildning i rättssäkerhetsfrågor egentligen är värd när en så liten del som mellan fem till tio procent av de avslagna besluten överklagas. En naturlig följdfråga blir då om det inte hade varit till gagn för den enskilde att myndigheten i sin handläggning och utbildning till handläggarna tonade ner det processuella till förmån för utbildning och handledning kring de individuella prövningarna. Dunér och Nordström (2003) menar att då äldre personer sällan överklagar ett biståndsbeslut blir det i praktiken ofta så att biståndshandläggaren härigenom får ett stort tolkningsutrymme för hur lagen ska tillämpas på en konkret nivå

Länsrätternas tolkningar av förarbeten betraktas av Åström och Werner (2002) som orimliga och man anser att hemtjänst och särskilt boende bör ses som två alternativa insatser för att tillgodose de behov som den äldre har rätt att få tillgodosedda. Betoningen av den enskildes valfrihet ger stöd åt en sådan tolkning och i proposition 1996/97:124 diskuteras också fall då den enskilde inte känner trygghet i den egna bostaden. De har funnit åskilliga exempel på domar som enbart hänvisat till att omvårdnadsbehoven inte varit tillräckligt stora för att anses berättiga inflyttning till ett särskilt boende. Den tolkning av förarbetena som innebär att insatser i första hand ska ges i form av hemtjänst och när detta inte längre är möjligt kan särskilt boende komma ifråga är en felaktig tolkning enligt dem.

Det förefaller som om Åström och Werner i sin granskning drar slutsatsen att rättstillämpningen i största utsträckning tar hänsyn till omfattande behov av vård. I de fall domstolarna tar hänsyn till exempelvis trygghetsbehov är det oftast i kombination med stora vårdbehov. Om man än en gång kopplar detta till det tidigare sagda kring biståndshandläggarnas utbildning i formalia, medicinska orientering och svårighet att hävda sin förvärvade kunskap framstår det som svårt för den enskilde att i beslut om insatser enligt socialtjänstlagen få sociala behov rörande exempelvis trygghet tillgodosedda. Trots formellt oklanderliga beslut kan det alltså vara så att den enskilde står rättslös då innehållet i beslutet inte speglar vad den enskilde ansökte om och därför inte heller kan komma till gagn.

Utveckling av boende för äldre personer

Detta avsnitt syftar till att ge en överblick över utvecklingen av äldre personers boende under de senaste 100 åren.

Början av 1900-talet - Ålderdomshemmens utveckling

Schön (2000) menar att det i början av 1900-talet finns en fattigvårdslagstiftning med mönster från det gamla jordbrukssamhället. De som inte kan försörja sig själva tas om hand av den kommunala fattigvården. Med industrisamhällets genombrott och lönearbetets ökade omfattning sker en strukturomvandling som innebär att regelverket från jordbrukssamhället som byggde på att befolkningen ägde jord och därigenom kunde försörja sitt hushåll och tjänstefolk inte längre fungerar.

1918 införs en fattigvårdslag som stipulerar att varje fattigvårdssamhälle, landskommun och städer ska ”hava anstalt (ålderdomshem, försörjningshem, vårdhem) för mottagande av understödstagare vilka äro i behov av vård samt ej lämpligen kunna understödjas i hemmet eller utackorderas” (Lidmar 1981, s 9). Vidare skriver Lidmar (1981) att fattigvårdsanstalterna är försörjningsinrättningar med eget jordbruk eller annan produktion. Detta är första gången som ålderdomshemmet som officiellt begrepp infördes. Centralt skapas normalritningar för ålderdomshemmen där man anger minimistandard för rummen och norm för antalet enkelrum. Långt in på 1940-talet förekommer arbetsplikt på ålderdomshemmen. När en pensionsreform på 1940-talet genomförs behövs inte längre institutionerna för äldre personers försörjning och i ett betänkande från 1956 betonas att ålderdomshemmen för de äldre måste betraktas som en boendereform.

Szebehely (1995) menar att enligt 1947 års politiska riktlinjer för åldringsvården skulle ålderdomshemmen byggas ut kraftigt. Målsättningen är att ungefär var tionde åderspensionär ska få plats på ålderdomshem. Samhällsekonomi omöjliggör dock redan från början denna utveckling. Samtidigt börjar politiker uppmärksamma att antalet gamla skulle komma att öka kraftigt, vilket skulle göra institutionsprojektet ännu dyrare.

1950 och 60-talen - Hemmaboendeideologins framväxt

Enligt Edebalk och Lindgren (1996) har hemmaboendeideologin sitt ursprung under 50-talets kritik mot dåvarande ålderdomshem. Lo-Johansson (1981) beskriver i en reportageserie i radion och tidningen Vi år 1949 situationen på de svenska ålderdomshemmen. Han anser att tillvaron på ålderdomshem handlar om förmyndarmentalitet, tristess, passivitet, tappad livslust och berövat människovärde. Det är främst kring vantrevnaden, ”andan” på ålderdomshemmen som klagomålen samlar sig. När äldre personer placeras på ett ålderdomshem innebär det att de rycks ur sitt livssammanhang. De känner sig meningslösa och berövade alla sina rättigheter i livet. Livet har sin mening i den egna bostaden och där bör åldringar kunna få hjälp och tillsyn. Lo-Johansson uttrycker detta som ”hemvård istället för vårdhem”. Genom Lo-Johanssons insatser fick äldreomsorgen stor uppmärksamhet i massmedia och hans engagemang kom att påverka den allmänna opinionen.

Edebalk och Lindgren (1996) skriver att det under den ekonomiska krisen och bristen på ålderdomshemsplatser växer fram en ny ideologi, hemmaboendeideologin. Röda Korset startar år 1950 den första organiserade hemtjänsten för gamla människor. Målet är att fördröja tidpunkten för överförande till ålderdomshem och i verksamheten ska ingå städning, matservice, hembesök och sjukvårdshjälp. De äldre personerna är nöjda med hjälpformen och behovet av och efterfrågan på ålderdomshemsplatser minskar. Det är också relativt enkelt att rekrytera främst medelålders hemmafruar vilka normalt inte står till arbetsmarknadens förfogande. Timanställda hemmafruar och låga löner håller kostnaderna för hemtjänsten nere. En riklig tillgång på billig arbetskraft ger förutsättningar för en expansion och de nya idéerna får ett snabbt genomslag ute i kommunerna. Hemtjänsten är inte heller belastad av någon fattigvårdskaraktär och blir i princip generell.

Enligt Edebalk (1990) ger Socialstyrelsen 1952 ut de första direktiven för hemhjälp för gamla. En åldringsvårdsutredning tillsätts med direktiv som innebär ett ifrågasättande av ålderdomshemslinjen. Winqvist (1999) skriver att en proposition 1957 stipulerar en allmän riktlinje innebärande att åldringsvården måste respektera äldre personers personliga integritet, intressen och individuella önskemål. Följaktligen måste åtgärder i första hand och i största möjliga utsträckning inriktas på att gamla skall få leva ett oberoende liv så länge som möjligt i sina egna hem. Utredningens slutsatser och regeringens proposition innebär hemmaboendeideologins genombrott. Från att det tidigare varit kommunernas skyldighet att

bygga ålderdomshem och att institutioner varit det självklara innehållet i äldreomsorgen, förs hjälp och stöd i äldre personers bostad fram som ett alternativ i lagstiftningen.

Enligt Edebalk (1990) medför ett Riksdagsbeslut i mitten av 1960- talet en förändring för ålderdomshemmens dominerande ställning för äldreomsorgen i Sverige. Genom riksdagsbeslut blir det relativt dyrt för den äldre att bo på ålderdomshem. För kommunerna blir det minskade subventioner för att bygga och driva ålderdomshem. Enligt Szebehely (1995) var hemhjälpen vid starten under 1950-talets början koncentrerad till de mest vårdbehövande. När verksamheten expanderar kommer även mindre hjälpbehövande grupper att omfattas.

Intressant här är att notera att det under 1950- och 1960- talen är två ideologier som samverkar för att äldre människor ska ges möjlighet att bo hemma. Nämligen tanken om äldre personers fria val av boende och en tanke om att göra äldre människor till mer fullvärdiga medborgare där man respekterar deras egen vilja och integritet. Detta i kombination med tanken om att det är mer ekonomiskt att låta människor bo hemma. Ideologierna sammanföll med att hemmafruarna skulle ut på arbetsmarknaden. Frågan man kan ställa sig är om hemmaboendeideologin skulle ha fått ett så stort genomslag om man inte haft en stor tillgång på billig arbetskraft.

1970- och 80-talen – lägenheter, gruppboende och kvarboendetankens genomslag

Enligt Winqvist (1999) expanderar äldreomsorgen kraftigt under 70-talet med stora satsningar inom hemtjänsten samt utbyggnad av övriga tjänster mot äldre personer. En utveckling av olika boendeformer tar också fart. Enligt Paulsson (2002) kom 1974 en bostadspolitisk proposition som förordade tillgänglighet för olika hushållsgrupper, inklusive äldre personer.

Lidmar (1981) skriver att när socialutredningen 1977 slår fast att äldre personer så långt det är möjligt ska kunna bo kvar och leva som andra och tillsammans med människor i alla åldrar, den så kallade normaliseringsprincipen, innebär detta ytterligare diskussioner om ålderdomshemmen och vad de representerar. Även Johansson (2004) menar att början av 1980-talet var präglad av normaliseringsprincipen. Han kallar detta den andra vågen av hemmaboendeideologi där de gamla medborgarna skulle kunna leva och bo på samma villkor

som alla andra i samhället. Lidmar (1981) menar att ålderdomshemmen anses strida mot normaliseringsprincipen och servicehus samt servicelägenheter byggs. En ny respekt för äldre personers rätt att forma sitt vardagsliv i bostaden växer fram som en motvikt mot ålderdomshemmens upplevda kollektiva institutionsboende.

Paulsson (2002) menar att tanken med servicehusen är att ge den äldre befolkningen en möjlighet till ett självständigt boende i en egen lägenhet med en god boendestandard. Den äldre ska i stort sett klara sig själv och ha möjlighet att köpa den service man behöver eller ville ha. I servicehuset har man på nära håll tillgång till nödvändig service såsom hemhjälp, restaurang, tvätt, aktivitetsmöjligheter med mera. Enligt Borgegård (1991) utgår serviceboende från en serviceideologi vilket innebär att man utgår från boendet och de enskilda hushållens efterfrågan av olika typer av vård och service. Inte som tidigare utgående från en vårdideologi som bygger på idén att i första hand vårda människor. Enligt Paulsson (2002) bygger landstingen sjukhem för äldre personer med stora vårdbehov. De styrande idéerna är tankar om det rationella vårdarbetet och hemmiljön kom i anda hand. Landstingen börjar också bygga lokala sjukhem i kommunerna för de äldre med omfattande sjukvårdsbehov, detta för att om något öka normaliseringsgraden.

Den statliga offentliga utredningen SOU 1984:78 och den därpå följande propositionen 1984/85:142 "Bo på egna villkor" utvecklar och befäster den nya trenden. Den grundläggande tankegången är att alla ska ha rätt till en egen, tillgänglig och bra bostad. De som behöver stöd och hjälp i sitt dagliga liv eller medicinsk eller annan vård ska ha rätt att få den i hemmet. Paulsson (2002) menar att den stora utbyggnaden av servicehus och servicelägenheter gör att det blir tydligare när människor inte längre kan klara sig hemma. Det blir även tydligt att de olika typerna av serviceboende inte är lämpade för vissa människors långtgående behov. Under 1980-talet börjar man därför bygga gruppboendestäder som är mindre boendeenheter främst avsedda för äldre människor med demenshandikapp.

Kvarboendetanken förefaller som vi tidigare nämnt vara en kombination att man börjar betrakta äldre människor som individer med medborgerliga rättigheter, detta i kombination med allt kärvare ekonomiska tider. Den kärvare ekonomin till trots så förefaller den alltmer utbyggda hemtjänsten sammanfalla med en stor utbyggnad av både ålderdomshem, servicehus och sjukhem. Detta skulle i sin tur sägas tyda på att de ekonomistiska tankarna stod tillbaka

för tankarna om den äldre människan som en varelse med en egen vilja och rätt att välja bostad.

1990-talet förändring av kollektiva boendeformer

Begreppsmässigt skiljer man från 1990-talet på två olika typer av boende för äldre personer. Antingen är det bostäder inom de ordinära boendeformerna eller bostäder inom de särskilda boendeformerna för äldre personer. Namnet på de särskilda boendeformerna kan variera. Begreppet innefattar alla typer av sÄrlösningar för äldre personer, oavsett vad de kallas i kommunerna, såsom Ålderdomshem, sjukhem, vårdboende, servicehus, gruppboende med flera. Socialstyrelsen (1999) anser att de särskilda boendeformerna så långt det är möjligt ska vara integrerade i vanlig bebyggelse, ha normal bostadsstandard och vanliga upplåtelseformer. Det skall också vara möjligt att bo kvar i dessa bostäder till livets slut. De särskilda boendeformerna krÄver bistÅndsprövning före inflyttning, närhet till service och omvårdnad dygnet runt samt gemensamma utrymmen i anslutning till de enskilda lägenheterna.

Socialstyrelsen (1999) menar att standardutveckling av boenden fortsätter under 1980-talet fram till 1992 som är ett trendbrottsår. Då händer något som både påverkar den kvantitativa och den kvalitativa utvecklingen av de särskilda boendeformerna för de äldre.

Standardförbättringarna planar ut samtidigt som antalet fÄrdigstÄllda bostäder för äldre personer snabbt ökar. Detta År genomförs Även ÄDEL-reformen som innebär att kommunerna får hela ansvaret för äldre personers bostäder, vård, omsorg och hälso- och sjukvård upp till och med sjuksköterskenivå. En nyhet är att Även de lokala sjukhemmen som tidigare betecknats som sjukvårdsinrättningar nu skulle ingå i begreppet särskilt boende för äldre. En del av ideologin bakom ÄDEL-reformen var att alla skulle ha rätt till en bostad.

Enligt Socialstyrelsen (1999) finns det vid ÄDEL-reformens införande ett uppdämt behov av särskilda boendeformer för äldre personer och statliga subventioner införs för att stimulera en utbyggnad. Detta kommer samtidigt som kommunerna började få ont om pengar vilket var orsaken till trendbrottet 1992. Förändringarna handlar framförallt om en sänkt boendestandard, större boendegrupper och att allt fler enheter samlokaliseras framför allt av personalekonomiska skäl. Paulsson (1999) menar att ytor och standard i både de individuella lägenheterna likväl som de gemensamma utrymmena under 1990-talet har krympts utan

koppling till idéer och mål för vare sig boende eller verksamhet. Nya särskilda boendeformer anläggs i gamla institutioners lokaler eller på sjukhustomter med låga ambitioner att integrera och normalisera. När kvarboendetanken ursprungligen lyftes fram hade det sin grund i nya kunskaper om förhållningssätt till ett gott liv för den ökade äldre befolkningen. Johansson (2004) kallar den hemmaboendeideologi vi nu upplever för den fjärde vågens hemmaboendeideologi. En viktig skillnad mot tidigare är att den inte följs av en parallell utbyggnad av institutionsvården och strategin är att i första hand lösa uppkomna behov i hemmet.

Kvarboendeprincipen lanserades en gång som en ideologi för att möjliggöra ett större inflytande för den enskilde. Ett större kvarboende sågs även som en möjlighet för det offentliga att spara pengar. I det som Johansson kallar den fjärde vågen hemmaboendeideologi förefaller den i sin största del ha blivit ett sätt för kommunerna att spara pengar. Detta då hemmaboendet inte alltid kombineras med andra möjligheter för den enskilde. Vi har tidigare i denna uppsats slagit fast att utbyggnaden av de särskilda boendeformerna och serviceboenden gick hand i hand med utbyggnaden av hemtjänsten. Därigenom kan man dra slutsatsen att hemmaboendeideologin var just en ideologi och inte i första hand ett sätt för de offentliga att spara pengar. Frågan man kan ställa sig är om ideologin om den äldre människans fria val och synen på denne som en fullvärdig medborgare har försvunnit under 1990-talets pengakris.

2000 – talet och framtiden

Enligt Paulsson (2002) finns det prognoser som pekar på att det under 2005 kommer att finnas nära en halv miljon människor som är över 80 år för att därefter öka ytterligare. Dessa stora grupper i hög ålder betyder dock inte automatiskt att många är sjuka och har stora funktionsnedsättningar. Det finns nämligen tecken på att det delvis skulle kunna vara tvärt om, att människor åldras individuellt. Detta kommer i sin tur att ställa större krav på att framtidens äldreomsorg klarar vitt skilda behov. Paulsson menar också att samhället måste kunna ge hjälp av god kvalitet under allt kortare perioder än hittills. De olika behoven gör att det kommer att finnas krav på olika byggnader med en inbyggd flexibilitet. Vid renovering av särskilda boenden byggda på 1970 – och 1980 – talen bör man inte bara bygga om dem till den senaste tidens ideal utan ta vara på de kvaliteter som finns i de äldre anläggningarna.

Detta ger att äldreboendena i framtiden kommer att variera i ett bredare spektrum än vi hittills sett.

Thorslund (2002) menar att sjukvårdens specialisering och korta vårdtider i slutenvården gör att äldre personer med långvariga sjukdomar skrivs ut från sjukhusen då de är medicinskt färdigbehandlade, vilket innebär att slutenvården inte kan göra dessa patienter friskare. De tidiga utskrivningarna gör att kommunerna måste tillhandahålla akuta insatser av både hemtjänst och hemsjukvård. Denna utveckling har enligt Thorslund accelererat vilket resulterar i att kommunernas äldreomsorg inte bara måste hjälpa ett ökande antal hjälpbehövande utan även tvingas ta konsekvenserna av sjukvårdens nerdragningar och den ökade överlevnaden beroende på medicinska framsteg.

Enligt Paulsson (2002) har det under 1990 – talet vuxit fram nya erfarenheter om förhållandet mellan människan och närmiljön. Det finns i många nybyggda särskilda boenden försök av olika slag, där man provar hur den byggda miljön kan bidra till välbefinnande. Man lyfter fram badets betydelse, liksom växter, trädgård och husdjur. Hemlighetstanken i det särskilda boendet av vissa börjat omprövas. Öhlander (1996) menar att uppbyggnad av nya miljöer som är mycket lika de gamla i själva verket kan förvärra sjukdomen för människor med demens.

I tidskriften *Äldre i centrum*, Pettersson (2004), står att läsa att intresset för äldrekooperativ har ökat de senaste åren och att dessa är ett alternativ till de kommunala och privata boendena, bland annat för att insynen och medbestämmandet är större. Ivarsson (2004) i *Sydsvenska dagbladet* skriver om att politiker i Malmö föreslår att kommunen bör uppmuntra personalkooperativ. Detta då personalkooperativen är en väg att utveckla och ta vara på personalens kompetens. Dessutom anser man att personalens delaktighet och kreativitet bättra kan tas tillvara.

Leeson (2004) menar i en dansk rapport att bostaden i moderna tider är mer än en ett skydd mot vädrets makter. Den har blivit en del av vår identitet och ett sätt att uttrycka vår individualitet. Därför kan det bli traumatiskt att skifta bostad när man kommit upp i åren, särskilt om flytten inte är självvald. Rapporten framhåller vidare att hälften av framtidens äldre kommer att ha bott i sin bostad i minst 30 år. Samtliga undersökta generationer anser att närhet till service eller natur är den viktigaste faktorn vid val av bostad. Omkring 80 % av de

äldsta i undersökningen vill bo kvar i sin nuvarande bostad, mycket få önskar bo för nära in på vänner och släkt. För framtiden vill endast mellan 3 – 10 % av den undersökta populationen bo i gemenskap med andra äldre personer. Däremot är fler positiva till att bo i gemenskap över generationsgränserna.

■
Det förefaller som om framtidens bild för äldre medborgare är splittrad. När Paulsson anser att samhällets utmaning är att ge de äldre en kvalificerad vård under en kortare tid förespråkar han det scenario för åldrande som innebär att vi lever allt längre samtidigt som vi blir allt friskare. Paulssons syn på åldrande innebär enligt vår uppfattning att vår sjukdomstid komprimeras till den allra sista delen av livet. I denna sista del av våra liv kräver vi specialanpassad vård och omsorg och ska också beredas denna möjlighet. Thorslund förefaller förespråka det scenario som innebär att vi förvisso lever längre men att även sjukdomsförloppet blir utsträckt. Till skillnad från Paulsson menar Thorslund att äldreomsorgens nyttjare i allt större utsträckning får konkurrera med det som egentligen borde ha varit sjukvårdens patienter. Vi noterar här att dessa motstående synsätt förekommer i dagens debatt och frågar sig vilka scenarier vi kan se beroende på vilket synsätt som blir dominerande. Fortsätter denna konkurrens kan det enligt vår tolkning ytterligare försvåra hävdelsen av de sociala behoven. Ett sätt att uppmärksamma människors behov och möjligheten att påverka utformningen av sitt boende och vardagsliv kan vara att äldre personer går ihop kring en gemensam fråga och exempelvis bilda stiftelser och starta kooperativa verksamheter. Något som kan tala emot detta är rapporter som visar att äldre inte vill bo med endast äldre.

Vad innebär det att bo?

Westlund (2004) beskriver boendet genom fyra aspekter. Den första aspekten, det naturliga boendet, handlar om en plats dit man vill flytta, det fria valet, något bortom biståndsbedömning och behovsprövning. Den andra aspekten, det privata boendet, innebär en plats där man får vara sig själv, en plats där man kan utveckla en egen identitet och dra sig tillbaka för att sköta sig själv. Den tredje aspekten, det allmänna boendet, platsen där man väljer att umgås med andra, framför allt släkt och vänner. Den fjärde och sista aspekten, det kollektiva boendet, boendet som mötesplats och som en plats där man har möjlighet att knyta kontakter, byta erfarenheter och utbyta idéer.

Tuulik-Larsson (1992) menar att boendebegreppet är ett av de mest centrala begreppen när det gäller samhällets vård och omsorg för äldre personer. Dessutom används det på många olika sätt. Man skiljer på bostad, bo och hem. Bostad anses som begrepp till sin karaktär vara ett objektivet begrepp medan begreppet ”hemmet” har en subjektiv innebörd. Att bo står för en plats där man vistas stadigvarande. Den subjektiva betydelsen är vidare och den betydelse som olika människor lägger i begreppet ”mitt eget hem” kan variera från människa till människa. Gora & Nordström (1995) skriver att skapandet av ett hem är en process som kan pågå under en kortare eller längre tidsperiod. Hemkänslan är svårt att skapa åt någon annan och för varje individ betyder hemmet någon speciellt. Tuulik-Larsson (1992) menar att man genom att under årtal både vårdar och brukar saker i sin närhet får en särskild relation till de kära tingen. Att förlora sitt hem kan därför också antas innebära att människan förlorar en del av sitt förflutna och därmed en del av sin identitet. Den objektiva synen på bostaden handlar exempelvis om storlek i antal rum och kvadratmeter som man kan äga eller hyra. Bostaden ger också den yttre ramen inom vars väggar var och en skapar sitt hem.

Som framgår av ovanstående genomgång är bostadens och hemmets betydelse en sammansatt och komplex konstruktion. Från att objektivet avhandla kvadratmeter och rum kan boendet även betraktas som en plats för identitetsbyggande och möte med självvalda personer. Frågan man kan ställa sig är hur ett särskilt boende, som via lagstiftning i de flesta fall är att betrakta som ett eget boende, kan uppfylla dessa komplexa krav. Har man exempel möjlighet att i det särskilda boendet fullfölja den process som enligt Tuulik-Larsson krävs för att det ska upplevas som ett eget boende? Denna fråga för oss vidare till nästa fråga. Kan ett särskilt

boende uppfylla de aspekter på ett boende som Westlund ställer? Den första aspekten, det fria valet, faller oftast då de flesta, om inte samtliga lägenheter på ett särskilt boende är boståndsbedömda. Dessutom är det i de flesta fall så att den enskilde inte har rätt att välja boende. I realiteten är det bedömda behovet i kombination med platstillgång som ofta styr var man flyttar. Vi håller det även för tveksamt att man lyckas uppfylla det privata boendet på ett särskilt boende där samtliga lägenhetsdörrar står öppna, något som inte är ovanligt. Det faktum att andra har nyckel till den enskildes bostad som kan användas i andra syften än den enskilde önskar kan också försvåra skapandet av det privata boendet. Vi ställer sig även tveksamma till om den tredje och fjärde aspekten uppfylls på ett särskilt boende. Omvänt kan man fråga sig huruvida man i ett eget boende, en kvarboendesituation, som man kanske mot sin vilja måste kvarstanna i förmår uppfylla tidigare redovisade krav på boendekvalitet. Det kan också bli så att kvarboendet kräver avancerad utrustning och att det som tidigare var ett hem i huvudsak förvandlas till en vårdmiljö och en arbetsplats för andra.

Äldre personer och boende

I detta avsnitt tar vi upp och diskuterar litteratur som avhandlar planering av äldres bostäder, bostadens betydelse för äldre personer samt varför och när äldre personer flyttar.

Planering av bostäder för äldre personer

Regeringen skriver i förarbetena till socialtjänstlagen (Prop. 1996/97:124) att bostäder redan vid nybyggnad eller ombyggnad skall anpassas till människor med funktionshinder. Vidare anser man att en annan viktig förutsättning för att äldre skall kunna välja att bo kvar är att det finns tillgänglig service i lokalsamhället.

Från idéforum *Äldre på egna villkor år 2002* (2002) som anordnades av Socialdepartementet blev ett tema boendet vilket sågs som en nyckel till oberoende. Boendestandarden ansågs vara en nyckelfråga när det gällde äldre personers hälsa och möjlighet att leva på egna villkor. Även den fysiska tillgängligheten i närmiljön och serviceutbudet diskuterades i anslutning till äldre personers möjligheter att kunna bo kvar hemma. I utredningen *Senior 2005* (SOU 2003:91) förs skillnaden mellan boendestandard och tillgänglighet fram. Iwarsson & Ståhl (2002) menar att även om bostadsstandarden är hög så visar den begränsade forskning om äldre personers tillgänglighet i sina bostäder att tillgänglighetsproblematik är mycket vanligt förekommande.

Boverket (2002) menar att äldre personers hem idag inte är planerade för ett kvarboende. Om samhällets intentioner verkligen är att en fortsatt allt större andel av de äldre med omfattande vårdbehov ska kunna bo kvar i sina hem bör man också analysera konsekvenserna av detta och ta ställning till vem som ska stå för kostnaderna för att anpassa bostäder så att dessa kan fungera som arbetsplats för hemtjänstpersonal och personliga assistenter. Om man däremot vill uppnå en ökad rörlighet bland äldre personer som bor i egna hem är det insatser som gör andra boendeformer mer attraktiva för de äldre som behövs.

Generaldirektören för Boverket, Inez Uusmann (2003), skriver i tidningen *Dagens nyheter* att två miljoner av Sveriges befolkning eller 22 % är över 60 år och allt fler lever länge. De äldre ofta med rötter i sjuttioalets villaområden är i mycket stor utsträckning tvingade att bo kvar i

sina villor och radhus eftersom det saknas bättre boendialternativ. Resultatet blir ett för dem opraktiskt boende med höga kostnader för underhåll, reparationer och individuell bostadsanpassning. Många av dessa äldre personer riskerar, om de blir rörelsehindrade, att bli fångar i sina egna bostäder. I slutet av artikeln konstaterar hon att det behövs inom en mycket snar framtid en politik för de befintliga bostadsområdenas underhåll och modernisering. En politik som ger tillgängliga bostäder för både äldre personer och barnfamiljer.

Redan i Regeringens förarbeten till nuvarande socialtjänstlag framhöll man vikten av tillgängliga bostäder samt närhet till service. Det förefaller också som att forskare och politiker är överens om vikten av tillgängliga och attraktiva bostäder. I detta perspektiv är det intressant att betrakta en sådan företeelse som bomässan Bo 01, en bomässa som ska vara en spjutspets mot framtidens bostadsbyggande, i Malmö där ett flertal av lägenheterna var byggda utan en tanke på tillgänglighet för äldre personer och funktionshindrade. En annan intressant företeelse är utbredningen av stora köpcentrum som kräver bilburna besökare och som enligt kritikerna utarmar den lokala servicen i stadskärnor och bostadsområden. Detta sammantaget torde inte underlätta för äldre medborgare att bo kvar i sitt hem. Både Boverket och forskare lyfter fram att flertalet av våra bostäder, trots hög standard, inte är lämpliga som boenden för äldre personer. Detta skulle enligt oss kunna tolkas som att man i framtiden har ett allt större behov av särskilda boendeformer eller andra typer av icke biståndsbedömda bostäder som kan locka till sig villagenerationen. Alternativet är höga kostnader för bostadsanpassningar.

Hemmets betydelse för äldre personer

Helander (1980) använder i sin bok två metaforer för att beskriva äldre personers relation till sitt hem och sin närmiljö. Den ena är att människorna är som svampar med en bädd av rottrådar som är fästa i marken och den andra är att människorna förvandlas till snittblommor när de blir tagna ur sin vardag för att rötterna skärs av. Snittblommor har problem med att slå rot i nya miljöer och förändrad tillvaro. Han är dock noga med att påpeka att alla förflyttningar inte är skadliga, många människor har förmåga till omplantering. Främst de som enligt egen åsikt inte har ett bra boende. Han använder ordet frihet som det överordnade när han beskriver äldre personers handlingar, val och avtal om sitt liv. Friheten att bland annat få bo som man vill och göra förändringar av sitt boende när man vill.

En av Helanders berättelser om hemmets betydelse handlar om byggnadsingenjören som åkte runt och försökte motivera äldre personer till att förbättra sina bostadssituationer. Vid ett besök såg han ett rep som rörde sig. Så kom en gammal dam i armgång längs repet. Hon hade varit på uthuset i trädgården. Ingenjören ville försöka finna en annan lösning på avloppsfrågan för damen. Samtalet slutade med att damen fick sin vilja igenom nämligen att bo precis som hon var van. När ingenjören skulle gå frågade damen om han planerade att också titta in i stugan intill. Det tänkte han. ”Ta det försiktigare med henne”, sa damen. Envisas inte så mycket. Hon kan inte stå emot på samma sätt som jag för hon har varit klen på sista tiden.”

Det intressanta med Helanders beskrivning kombinerat med metaforen är att äldre människor förefaller kunna stå ut med stora umbäranden för att få bo kvar som man gör och slippa flytta. En viktig reflektion som Helander gör är dock att det måste vara på den äldre människans villkor. Den frihet som Helander anser vara viktig tolkar vi som ett av nyckelorden gällande äldre personers förmåga att knyta an till ett nytt boende. Frågan man kan ställa sig är i vilken mån äldre personers frihet tas tillvara gällande möjligheten att välja bostad.

Tuulik-Larsson (1992) fann vid intervjuer med äldre personer att hemmet har en central betydelse för deras vardagsliv. Att få bo kvar hemma innebär att få behålla det välbekanta och vardagliga som basen i livsvärlden. I hemmet finns den huvudsakliga grunden för äldre personers existens, deras huvudsakliga handlingsarena. Så länge som man bor kvar hemma kan man behålla sitt vardagsliv, sin identitet, sitt självbestämmande och sitt människovärde. Hemmet är även den främsta verkligheten med det mest betydelsefulla innebördsfältet för den äldre människan. Betydelsen ligger i att det är naturligt och förtroligt, kärt och tryggt och dess estetik och etik. Hemmets betydelse kan vid vissa förutsättningar förändras och pensionärerna tror sig veta att det någonstans finns en gräns då deras vardagstillvaro blir så otrygg att de blir tvungna att flytta till en institution.

Tuulik-Larsson (1998) fann vid en senare studie att hemmet inte är något som man funderar på dagligen. Äldre människor tar hemmets vara och dess innebörder för givna. Att bo hemma, få bibehålla sina vanor, rutiner och sin dygnsrytm anser hon kunna både hjälpa äldre människor att hushålla med sin fysiska och psykiska energi och bidra till vardagslivets kvaliteter och ge existentiell trygghet och mening med livet. För de äldre ger hemmet trygghet och skydd mot världen utanför. Men för att bevara hemmets värden krävs att hemmet putsas

och underhålls. I vissa fall har den gamles livsvärld krympt till att enbart finnas i hennes hem. Hemmet blir då den huvudsakliga grunden för den äldre människans existens.

Både Tuulik-Larsson och Helander framhåller hemmet som en central punkt för äldre personer. Vi anser att det Tuulik-Larsson skriver kan tolkas som att en flytt till exempelvis ett särskilt boende är förödande för en äldre människa, då flytten innebär en förlust av vardagsliv, rutiner, vanor och närhet till de kära tingen och den invanda miljön. Detta trots att hon redovisar att äldre tror sig känna en gräns för hemmaboende. Frågan man kan ställa sig i detta sammanhang är om det är möjligt för en äldre person att rota sig på ett särskilt boende så att en flytt kan anses lyckad. En annan fråga som vi anser vara angelägen att ställa är om förlusten av vardagsliv och vanor är kopplad till att man lämnar hemmet eller om denna förlust hänger ihop med den kollektiva livsstilen på ett särskilt boende. Helander å sin sida framhåller visserligen svårigheten att starta på nytt i ett nytt boende, men anser att en flytt kan bli bra för den enskilde, förutsatt att hänsyn tas till behovet av frihet.

Daatland (1987) konstaterar att det inte behövs någon politik för att motivera de äldre att bo kvar hemma så länge de kan, det är precis det som de allra flesta själv önskar. Däremot behöver inte hemma vara den ursprungliga bostaden då det i regel är viktigare att kunna bo för sig själv än att bli boende i samma bostad och närmiljö. Björnsson (1989) menar att en flytt kan vara en händelse som påverkar människors hälsa såväl negativt och positivt. Graden av frivillighet är en av de faktorer som anses vara av stor betydelse för hur individen uppfattar flyttningen. Om individen inte har något val och man är tvungen att bo kvar i sin bostad trots att serviceboende önskas, innebär detta en sänkning av tillfredsställelsen för den enskilde. Även Sörensdotter (2001) resonerar kring vikten av att kunna välja boendeform. Hon menar att det som kallas kvarboende inte är ett bra begrepp. Hon föredrar att använda begreppet hemmaboende. Hemmaboende associeras mer till det val ett hemmaboende skall vara, än vad begreppet kvarboende gör. Det är viktigt att valet att bo kvar i sitt hem verkligen är ett val och inte ett tvång på grund av platsbrist på särskilda boenden. Om så är fallet blir boendet i det egna hemmet ett kvarboende utifrån att man är tvingad att bo kvar i väntan på en plats på ett annat boende.

Det förefaller som om samtliga redovisade forskare är överens om vikten av den äldre människans fria val gällande boendeform samt att upplevelsen av en flytt påverkas av graden

av frivillighet. Det framträder också en bild av att äldre människor i allmänhet väljer att bo kvar hemma så länge som möjligt.

Varför och när flyttar äldre personer?

Westlund (2004) menar att det är en stor skillnad att flytta till och att flytta från. Han menar vidare att motiven till att flytta måste sökas i vad ett särskilt boende har att erbjuda och att vi över tid kommer att kunna se förskjutningar i det särskilda boendets kvaliteter som gör att det kan bli attraktivt för en människa att flytta in. Det viktiga är att äldre människor få söka sig fram och själv finna när det är lämpligt att flytta. Eriksson (1995) konstaterar att ett försämrat hälsotillstånd är den största enskilda anledningen till att äldre personer flyttar till mer vårdintensiva miljöer. Ett ökat behov av vård och omsorg samt en ökad trygghet i boendet kan också spela in.

I utredningen SOU 2003:91 diskuteras också varför och när äldre personer flyttar från det ordinära boendet. Fransson & Borgegård (2002) konstaterar i denna utredning att flyttningen oftast sker då förmågan att klara sig i sin egen bostad har minskat drastiskt. De som bor i villa upplever oftast de största problemen när underhåll och trädgårdsarbete blir alltför betungande. Det visar sig också att man hellre flyttar till en annan upplåtelseform än betalar för att få underhållstjänster utförda, även om det ekonomiskt hade varit mer fördelaktigt att bo kvar. Bostaden kan också upplevas som för stor. För dem som bor i flerbostadshus kan en flyttning orsakas av faktorer som att hiss saknas, att lägenheten är obekväma eller att en renovering av huset planeras. Även Eriksson (1995) konstaterar att problem med fastighetsunderhåll eller hinder i bostadens utformning är en bidragande orsak till att äldre personer flyttar. Paulsson & Sundberg (2001) konstaterar i en jämförande nordisk studie att det hittills verkar finnas två huvudmotiv för äldre personer att flytta till seniorboende i Sverige: Dels flyttar man för att få bättre bostad och dels för att få trygghet. Trygghet kan ha många olika betydelser och i Sverige har ofta yttre formella arrangemang och anställd personal fått vara hörnstenar i tryggheten.

Lundh (1992) menar att äldre personers flyttningar från det egna hemmet till särskilt boende hade kunnat undvikas med ett större stöd i det egna hemmet och identifierar ett antal faktorer som påverkar hjälpbehovet, såsom hälsotillstånd, boendets utformning, sociala faktorer och större anspråk på en symptomfri ålderdom. Även tillgången på så kallade informella insatser

av omsorg och vård påverkar. Küller (1985) menar att koncentrationen av äldre personer till vissa stadsdelar, ofta med låg boendestandard utgör en svårighet att bo kvar i sin lägenhet. Ofta måste äldre personer flytta från sin bostad på grund av en olyckshändelse.

Vi har funnit fyra omfattande studier om varför och när äldre personer flyttar i Sverige och en som behandlar äldre personers syn på varför de står i kö till särskilt boende. Studie ett är från Västerås där uppdraget var att ta fram ett underlag för planering av äldreboende i framtiden. Studie två är från Sundsvall och berör äldre personer och flyttningar. Man har under 20 år studerat dem som flyttar till särskilda boenden och varför de flyttar. Studie tre är från Kalmar län där det undersökts varför den enskilde inte klarade kvarboende. Studie fyra är från Lund och behandlar äldre personers syn på sin situation, sina behov och kommunens insatser.

I intervjuer med äldre personer i Västerås, Björnsson & Borgegård (1989), som flyttat till servicehus svarade flera att de varit mest angelägna om att få flytta jämfört med anhöriga och personal. De äldre personerna är också mer negativa till möjligt kvarboende med hjälp av ökade hemtjänstinsatser i den tidigare bostaden än anhöriga och personal. Vissa äldre svarar att de kunnat bo kvar i praktisk mening men att de inte ville. Sammanfattningen av forskningsprojektet var att majoriteten av de äldre personerna gjort bedömningen att den nuvarande boendeformen passar dem bäst. De främsta skälen till valet av boendeform är att den ger trygghet vilket innebär att det går att få hjälp och att det är nära till service av olika slag.

I sammanfattningen av Västeråsstudien, Borgegård (1991), klassificeras olika faktorer som verkar frånskjutande från den tidigare bostaden, push-faktorer. Dessa är att bostaden är för stor, saknar hiss eller är obekvämt. Vräkning eller påtryckning från värden, renovering av bostaden, sociala faktorer, typ skilsmässa, ensamhet och vantrivsel är faktorer också av betydelse. Forskarna finner också pull-faktorer, faktorer som verkade attraherande för servicehus, såsom försämrad hälsa, förväntan om ökad trygghet, makes/sambos hälsa, möjligheten att komma närmare anhöriga samt en önskan om att få bo centralt.

I Sundsvallstudierna, Socialstyrelsen Äldreuppdraget (2000:4), framträder vissa faktorer mer än andra. Flyttbehovet är sprunget ur dålig hälsa och att man behöver mer hjälp, vård och tillsyn. Detta ofta i kombination med att anhöriga inte längre orkar. Många anger att ensamhet

och otrygghet har varit en bidragande orsak till flyttningen. En faktor som inte finns med i Västerås men som tillkommit i Sundsvall och i de senaste årens flyttstudier är anhörigas aktiva del i vård och omsorg. Det konstateras att den tidsperiod då en make/maka orkar svara för tillsynen dygnet runt av en desorienterad och vårdtung make/maka är begränsad.

Någonstans går det en gräns för vad den huvudsakliga vårdaren, oftast en äldre maka orkar med. De äldre i den mån de kunnat svara för sig själva, de anhöriga och personalen är överens om att det knappast funnits något alternativ till flyttningen.

Westlund (2001) menar att man i Kalmar län finner vissa utlösande faktorer för flyttning till särskilt boende, så kallade kritiska händelser och vändpunkter. En kritisk händelse eller vändpunkt kan vara omständigheter som medför en risk att den enskilde utsätter sig själv och andra för fara. En annan att den enskilde inte förmår påkalla hjälp vid behov. Andra faktorer som kan vara utlösande är bland annat att anhöriga inte orkar eller vill hjälpa till längre och att den enskilde har svårigheter att komma ut från och in i bostaden. Motiven till att flytta fanns i att den enskilde behöver hjälpen som man kan få på särskilt boende, önskar trygghet och närhet till personal samt behöver folk omkring sig. Men det kan också handla om närhet till service och önskan om en modernare bostad.

Ingvad, Reinisch & Kempe (1990) har i en tidigare studie i Lund konstaterat anhörigas viktiga roll för hemmaboende. För att klara av ett kvarboende spelar förmåga och vilja att få hjälp av maka/make/anhöriga stor roll. När besvär och sjukdomar blir ett för stort problem söker man omsorg och vård på en institution, för att erhålla trygghet genom att ha tillgänglig hjälp dygnet runt. Bland dem som köar för särskilt boende finns också frågor av existentiell karaktär. Nästan hälften av inflyttningarna till servicehus hade kunnat undvikas om anhöriga hade haft möjlighet att ge mer hjälp. Förekomsten av ett bra socialt nätverk stödjer antagandet att relationer är viktiga. En slutsats är att ett motiv för flyttning vid funktionsnedsättningar kan vara att man inte vill ligga anhöriga till last. Att man inte har tillräckligt med vård och omsorg är också en orsak till flyttningen. Studien visar även att en del skulle ha kunnat bo kvar hemma om bostaden anpassats till äldre personers behov.

Sammantaget kan sägas att genomgången av tidigare forskning av varför och när äldre personer flyttar ger en splittrad bild av orsakerna. I Västeråsstudien framkommer att de som flyttat varit mer angelägna att flytta än exempelvis anhöriga. Detta kan tyckas som en

motsättning i förhållande till exempelvis Sundsvalls- och Kalmarstudierna som kom fram till att en flytt ofta påverkas av att anhöriga inte längre orkar. Det kan självklart vara så att Västeråsstudien är gjord under 1980-talet och att anhörigas roll då var mindre i vård och omsorg. Detta kan anses emotsägas av Ingvad, Reinisch & Kempe som publicerades redan 1990 och som kom fram till att anhörigas roll är viktig för att den äldre personen ska kunna bo kvar. Något som dock inte är en motsägelse är att det kan vara så att de äldre känner sig som en belastning för de anhöriga innan de anhöriga själva känner sin del i omsorgen som en belastning.

I samtliga studier förefaller det som om äldre personers flytt till största del styrs av man vad i Västeråsstudien kallar pushfaktorer. Westlund kallar det att flytta ifrån istället för att flytta till. Frågan man kan ställa sig är om man vid en flytt till ett särskilt boende kan skapa sig en trygghet, som vid genomgång av tidigare forskning framstår som en starkt bidragande orsak till att flytta, med de faktorer som vi gått igenom i avsnitten om boendets betydelse och boendets betydelse för äldre personer. Likaså kan man ställa sig frågan varför tidigare forskning varit fokuserad på varför man flyttar från och inte vad det är som gör att man flyttar till. Kan det vara så att äldre människor till största del anser sig flytta från och inte till eller är det forskarvärlden som tillskriver äldre personer detta epitet?

Intervjuer

I detta avsnitt presenterar vi vår empiri. Inledningsvis följer en sammanfattning av vad respektive intervjuperson sagt. Detta för att vi vill möjliggöra en förståelse av deras livsvärld. Efter varje presentation följer en kort sammanfattning och kommentar av de typiska upplevelserna i personernas berättelser.

Sammanfattning av intervjuer

Person 1 (man)

Mannen bor tillsammans med hustru i ett flerfamiljshus. De bodde tidigare i en lägenhet på fjärde våningen i ett bostadshus som saknade hiss. Familjen har planerat för sitt åldrande och sökte för ca två år sedan en bostad i närheten av där de bodde. Detta uttrycks som *”Man blir inte yngre och bostaden måste fungera om man blir sjuk”*. *”Det ska också gå bra att komma ut i stan, där måste finnas hiss”*. Bostaden skulle fungera när kraven på tillgänglighet blev stora, bland annat skulle det finnas hiss och stora ytor. Ganska omgående efter flyttningen blev mannen sjuk och säger att en flyttning trots sjukdomen inte var aktuell *”Nej, inte till något särskilt boende, jag ville hem”*. När behoven på tillgänglighet ökade efter att mannen blev rullstolsburen visade sig bostaden fungera. Mannen har strategier för framtida anpassning om ytterligare behov skulle uppstå och har inte någon tanke på att flytta. Han har idag rotat sig i lägenheten. Målet är att aldrig flytta tills ett särskilt boende med andra äldre personer och han säger *”Jag vill inte bo med bara äldre personer”*. Mannen har mycket hjälp av sin hustru och tror att det skulle ha sett annorlunda ut om hon inte fanns. Någon flyttning hade dock inte varit aktuell då mannen har barn som kan hjälpa honom.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende

Genom att mannen planerat sitt åldrande ger han uttryck för det vi väljer att kalla sekundär trygghet. Genom att säga att han har rotat sig i lägenheten och därigenom inte kan tänka sig att flytta uttrycker han den känsla av identitet som ett hemmaboende innebär. Det egna valet framgår tydligt då mannen har strategier för hur han ska klara eventuella framtida behov. Mannen betonar inte den subjektiva betydelsen av bostaden men väl anhörigas betydelse för hans möjlighet till hemmaboende. Detta gör att han skiljer sig från det övriga empiriska materialet. Något som skulle ha kunnat bli en pushfaktor och därmed verkat fränstötande från

den nuvarande lägenheten är mannens handikapp och behov av rullstol. Detta har han dock förekommit genom att han innan inflyttning valde lägenheten med omsorg.

Person 2 (man)

Mannen bor i en lägenhet med tre rum och kök i ett flerfamiljshus. Han flyttade dit med hustrun när huset var nytt i början av 1960-talet. Makarna hade stått i kö för lägenheten. Lägenheten var vid inflyttningen modern och fin och fortfarande anses den av mannen hålla god standard. Mannen uttrycker tillfredsställelsen över sin lägenhet på följande sätt: *”Lägenheten var alldeles ny, här hade inte bott någon före oss. Se så stort här är. Köket är så välplanerat”. ”Det är byggt så att man kan komma till både vask och spis om man skulle behöva någon rollator eller sådant. Man får plats här”*. Frun som är avliden sedan många år trivdes också mycket bra i lägenheten, något som mannen är noga med att påpeka. Folket i huset är bra och skötseln av fastigheten inne och ute är perfekt. Trots att han inte umgås med grannarna och inte varit ute på några år anser mannen det viktigt med bra grannar. Han kommer under intervjun ofta tillbaka till att det är bra folk som bor i huset och säger *”ja det är bra folk som bor här, det är värt mycket att ha trevliga grannar”*. Idag är balkongen och läget högst upp (8:e vån) saker som framhålls vara viktiga i vardagen. Han tillbringar mycket tid på balkongen och säger *”Jag brukar sitta här och titta ner. Jag ser om där kommer några som jag känner”*. På balkongen står en kikare som han kan titta ner med. Det finns inget hus mittemot utan mannen har fri sikt över Malmö. Han värdesätter också att inte bo med enbart äldre personer och säger att han vill se alla åldrar utanför sitt fönster och säger *”jag tycker att det är bra att bo så här. Här bor alla möjliga åldrar”*. Mannen kan inte tänka sig bo någon annanstans och absolut inte på något särskilt boende för äldre.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende

Genom att betona den fina närmiljön, den goda skötseln av huset samt de goda och kända grannarna ger mannen uttryck för det vi valt att kalla primär trygghet. Mannen är noga med att betona att även hans numera avlidna hustru trivdes mycket bra i lägenheten. Dessutom känner han sig delaktig i samhället genom att han inte bor enbart tillsammans med andra äldre och att han har fri utsikt över Malmö. Vi tolkar detta som att dessa faktorer är oerhört viktiga för mannens egen identitet. Det egna valet betonas starkt. Dels genom att makarna länge fick stå i kö för att få bostaden och dels har han valt att inte vill bo enbart med äldre personer.

Person 3 (kvinna)

Kvinnan flyttade till sin lägenhet 1985. Hiss finns men går inte ända ner till trottoaren och det är några trappsteg ut till markplan. Flyttade hit från en annan stadsdel. Kvinnan var enligt egen uppgift tvungen att flytta från tidigare bostad då hon *”inte kunde hålla den längre”*. Har aldrig trivts vare sig med lägenheten eller i området och uttrycker detta genom att säga *”här har jag aldrig trivts. Jag vet inte varför jag flyttade hit, jag trivs inte med detta läge”*. Trivdes väldigt bra där hon bodde tidigare. Den lägenheten hade en stor balkong, mindre avgaser och bättre utsikt. Vill inte flytta till ett särskilt boende utan vill veta att det är hennes lägenhet och ha sina saker omkring sig och säger *”jag vill ha mitt eget för det är lugnast så om man kan få den rätta passningen”*. Kvinnan talar mycket om sina personliga saker som hon har runt omkring sig och säger *”Jag vill ha en egen lägenhet, där jag kan bestämma själv. Allt här är mitt, mina saker”*. Ser ingen möjlighet fysiskt att flytta till något annat eget. Vill inte flytta till något boende med enbart äldre personer men oroar sig för framtiden. Eftersom hon är utan släktingar funderar hon på att en flyttning trots allt i en framtid kan bli nödvändig utifrån vad hemtjänsten kommer att bevilja för insatser och säger *”jag vill inte på något hem men kanske blir det ändå så då slipper de ett bekymmer här”*.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende respektive flyttning till särskilt boende

Kvinnan visar starkt hemmets subjektiva betydelse genom att vara tydlig med att hemmet är hennes och att hon där kan bestämma själv. Hon uppger att det inte var ett eget val att flytta till lägenheten utan hon kände sig tvungen. Det egna valet manifesteras dock i att hon valt att inte flytta därifrån. Kvinnan känner trots det egna valet en oro för att hon någon gång i framtiden tvingas flytta beroende på hemtjänstens vilja att ta hand om henne. Det som skulle ha kunnat verka som en pushfaktor är det faktum att kvinnan aldrig trivts vare sig i området eller i lägenheten. Dock känner hon inte att ett särskilt boende har de pullfaktorer som skulle kunna få henne att flytta. Valet av bostad kan tyckas vara irrationellt då kvinnan säger att hon aldrig trivts i vare sig området eller lägenheten. Här vill vi dock påminna om teorin om rationella val och barmhärtighetsprincipen som i detta fall innebär att vi förutsätter att kvinnans val av boende är rationellt.

Person 4 (Kvinna)

Kvinnan bor i en lägenhet i ett flerfamiljshus utan hiss. Hon har rullstol som fungerar i lägenheten. Huset har dock ett antal trappsteg ner till gatuplan vilket gör att hon inte själv kan gå ut. Klarar trappan om hon håller sig men någon annan måste bära ner rullstolen. Kvinnan har bott i lägenheten med sin man sedan giftermålet, vilket är över 60 år. Hon uttrycker vanan av att bo i sin lägenhet som *"Jag har vant mig vid lägenheten, jag trivs med den och jag kan inte tänka mig att flytta"* och *"Här fungerar bra, vet var allting är"*. Hennes numera avlidne make trivdes också bra i lägenheten. En gång för länge sedan planerade familjen att flytta till något större men barnen ville inte flytta. Någon flyttning har sedan dess aldrig varit aktuellt och hon säger *"flyttar inte förrän jag dör, jag vill bara inte flytta"*. Däremot finns en önskan att komma närmre en son som bor i Mellansverige. Då skall flyttningen ske till en vanlig lägenhet och inte särskilt boende. Hon vill ha en egen lägenhet där man kan bestämma själv. Vill absolut inte bo i ett hus med bara äldre och säger *"Jag vill verkligen inte bo på ett ställe med bara gamla tanter"* och flyttar därför aldrig till ett särskilt boende.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende

Kvinnan vill inte bo på ett ställe med bara gamla tanter och uttrycker med detta att den egna identiteten är viktig för henne. Hon uttrycker genom att säga jag är van att bo här och kan inte tänka mig att flytta behov av trygghet som vi kallar primär trygghet. Kvinnan är nog med att betona att hennes avlidne make trivdes i lägenheten och manifesterar genom detta lägenhetens identitetsskapande funktion samt dess subjektiva betydelse. Dessutom är hon mån om att bestämma över sitt liv och rädd att hon blir tvungen att ge upp sitt självbestämmande om hon flyttar till ett särskilt boende. Det som skulle ha kunnat ha verkat fränstötande och därmed bli en pushfaktor är det faktum att kvinnan inte kan gå ut på egen hand. Dock är hennes övriga behov större och hon känner att hon inte kan få dessa tillgodosedda på ett särskilt boende.

Person 5 (Kvinna)

Kvinnan bor i en lägenhet som har 3 rum och kök i ett flerfamiljshus med hiss. Hissen går inte ända ner till gatuplanet utan de sista trappstegen har kompletterats med en liftplatta. Hon har bott i lägenheten sedan början av 1960-talet och flyttade dit med maken när huset var nybyggt. Detta för att makarna skulle få närmre till sina arbeten. När de flyttade dit fanns inga tankar om att lägenheten skulle kunna fungera även när makarna åldrades. *"Nej man tänker inte så. Man tror att man alltid skall klara sig själv"*. Idag upplevs lägenheten fungera

perfekt för hennes behov. Hon kan ta sig runt inomhus med rullstol och lägenheten fungerar bra i vardagen. Balkongen är möblerad som ett extra rum och framhålls som betydelsefull vilket kvinnan uttrycker genom att säga *”titta gärna runt lite, jag har en trevlig balkong”*. Den har eftermiddagssol och används väldigt mycket. Hon har ett stort behov av att komma ut och delta i samhället. Har efter en sjukdom för drygt 1 år sedan inte kunnat gå ut själv och längtar mycket efter att kunna detta och säger *”komma ut någon gång är bra”*. Att flytta till ett särskilt boende har aldrig varit aktuellt vilket uttrycks genom att hon säger *”jag vill inte flytta, det fungerar här så jag vill inte ha något annat boende”*. Har tidigare besökt ett antal särskilda boenden och vad hon sett där gör att hon gör avkall i sin vardag bara för att slippa komma dit. *”Träffade många där och man såg hur de hade det och så. Så jag är inte alldeles bakom, jag vet vad jag väljer”*. *”Det är klart att det är mer bekvämt att bo så men jag klagar inte”*.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende

Kvinnan uttrycker genom att säga att man inte planerar inför sin ålderdom inte något behov av sekundär trygghet. Hemmets subjektiva betydelse manifesteras genom minnet av maken som också trivdes samt att hemmet fungerar bra för henne. Det egna valet manifesteras genom att hon trots att hon tvingas ge avkall på möjligheten att komma ut, ändå bor kvar. Dessutom är hon mycket tydlig med att säga att hon vet vad hon väljer. Hon anser sig därmed veta mervärdet med sin bostad, liksom fördelen med ett särskilt boende. Liksom intervjupersonen fyra hade det faktum att kvinnan inte kan gå ut på egen hand kunnat ha verkat fränstötande och hade därmed varit en pushfaktor. Så är dock inte fallet trots att hon ger uttryck för att hennes längtan efter att kunna gå ut själv är stor. Dock är hennes övriga behov större och hon tror inte att hon kan få dessa tillgodosedda på ett särskilt boende.

Person 6 (Kvinna)

Kvinnan bor på 8:e våningen i ett hus med hiss och lifttrappa ner till gatan. Lägenheten har 3 rum och kök, dessutom en balkong som är möblerad. Har bott i lägenheten sen huset var nytt på 1960 – talet. Hon flyttade dit från en mindre lägenhet i angränsande stadsdel. Flyttade dit för att maken skulle få närmre till arbetet. Kvinnan framhåller balkongen och utsikten som ett viktigt mervärde med lägenheten. Hon har en släkting som idag bor på ett särskilt boende. De erfarenheterna gör att hon anser det svårt att tänka sig att bo på ett särskilt boende och hon hoppas få bo kvar hemma till livets slut. Lägenheten fungerar bra och det går att ta sig runt

med rollator. Kvinnan hade flyttat med maken tre gånger under 20 år innan de flyttade till denna lägenhet. När de flyttade hit trivdes de så bra att de valde att stanna där *”här har vi trivts jättebra”*. Kan inte tänka sig att frivilligt flytta från lägenheten. Bedömer det inte heller som möjligt att flytta utifrån fysiska förutsättningar och säger *”orkar man inte med någon flyttning så får man bli där man är”* men en flyttning är inte önskvärd och kommer aldrig att ske frivilligt och hon säger *”hoppas att man kan få vara kvar hemma”* och uttrycker även att hon *”får ge avkall på en del men det gör jag”*. Kvinnan kan dock tänka sig att bli flyttad om hennes kognitiva förmåga blir tillräckligt nedsatt *”om man inte fungerar så får man flytta, så länge huvudet fungerar så bor jag kvar”*.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende respektive flyttning till särskilt boende

Kvinnan uttrycker hemmets subjektiva betydelse och även den egna identiteten genom att hon talar om minnet av maken som också trivdes samt att hemmet fungerar bra för henne. Hon uttrycker genom att säga att lägenheten fungerar bra för henne och att hon kan använda sin rollator en form av trygghet som vi väljer att kalla primär trygghet. Släktingens upplevelser av ett särskilt boende gör att kvinnan gjort ett aktivt val att aldrig flytta. Hon ger även uttryck för ett starkt eget val och säger att hon tänker bo kvar så länge som hon kan välja att göra det, dvs så länge som hon är mentalt klar.

Person 7 (Kvinna)

Kvinnan bor på 5:e våningen i ett hus med hiss i en lägenhet som har 2 rum och kök. Hissen stannar mellan två våningar och det blir några trappsteg till lägenheten vilket gör att hon inte kan gå ut själv. Flyttade till lägenheten med sin mor 1959 efter faderns död och säger *”lägenheten är det inget fel på, den är lagom för mig”*. Huset var inte nybyggt vid inflyttningen men relativt nytt. Hon visar balkongen och utsikten därifrån vilka i kombination särskilt framhålls som viktiga för trivseln. Kan inte tänka sig att flytta till ett särskilt boende. I lägenheten finns alla saker och hon vet var allting finns som hon uttrycker genom att säga *”Här är jag van, vet var allting finns och hittar allting”*. Kvinnan håller hårt på sina vanor och har litterära intressen. Hon tror inte att hon skulle kunna få ett intellektuellt utbyte med enbart andra äldre personer och säger *”jag läser och har mig, klipper ut och samlar. Det är fullt överallt”*. Hon är rädd om sina möbler som skaffats under åren och tycker inte heller att man ska kasta saker som fungerar och säger *”jag är en samlare, jag kan inte kasta”*. Vill bo i

lägenheten så länge hon får. Anser att hon kan tvingas flytta till ett särskilt boende om hemtjänsten inte längre vill komma och hjälpa henne i lägenheten eller om politikerna säger att man inte längre skall ge äldre personer hemtjänst.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende respektive flyttning till särskilt boende

Kvinnan uttrycker hemmets subjektiva betydelse och identiteten genom att vara rädd om sina möbler. Den primära tryggheten uttrycks genom att kvinnan säger att hon vet var allting finns och att hon vet att hon har allting som hon behöver. Genom att inte tro att hon passar in bland övriga äldre ger hon uttryck för att den egna identiteten är viktig för henne.

Person 8 (Kvinna)

Kvinnan bor på 3:e våningen i ett hus med hiss. Hissen går inte ända ner till gatan utan det är sju trappsteg ner till trottoaren. Hon kan klara att gå ut själv men uppger att det är mycket svårt och tar lång tid. Hon flyttade till lägenheten med maken 1940 då huset var 2 år gammalt. Flyttade dit för att där fanns hiss då hon hade problem med höfterna och säger *”har igen nu att vi flyttade till ett hus med hiss”*. Lägenheten har en liten balkong som används under sommaren. Kvinnan har bott med make och barn i lägenheten. Hon trivs väldigt bra och hon uppger att maken också trivdes och säger *”här trivs jag bra, jag är glad så länge jag får vara här”*. Makarna har byggt upp hemmet gemensamt och där finns många saker som hon trivs att sitta och titta på. Har en rädsla för att ingen vill ha hennes saker när hon dör. Det har aldrig varit aktuellt att söka någon annan bostad. Tycker att det är svårt att veta om hon skulle kunna bo på ett särskilt boende. Har varit på ett boende och såg då att de gamla bara satt och såg ledsna ut. Anser att gamla människor är vana vid sina hem och inte bör flytta och säger *”det finns ingenting som gör att jag vill flytta härifrån”*. Om hon blir sjuk mentalt och inte längre kan klara sin vardag funderar hon på att det kan bli nödvändigt med ständig tillsyn vilket inte hemtjänsten kanske inte kan klara och säger *”om jag blir mycket mycket dålig så jag inte själv kan någonting, då får man ju finna sig i det att flytta någonstans där man kan få hjälp”*. Anser att hon då får finna sig i att flytta någonstans där man kan passa henne och säger vidare att *”men annars så länge jag klarar mig är jag tacksam för att få bo här hemma”*.

Identifierade mekanismer för valet av kvarboende respektive flyttning till särskilt boende

Det egna valet manifesteras genom att i unga år ha flyttat till lägenheten på grund av fysiska problem. Hemmets subjektiva betydelse men även den egna identiteten manifesteras genom minnet av maken som också trivdes. Dessutom fungerar hemmet fungerar bra för henne. Hennes saker är viktiga för henne och detta uttrycker vikten av den egna identiteten samt hemmets subjektiva betydelse.

Slutdiskussion

Under detta avsnitt sammanfattar vi under rubriken *resultat* resultatet av vår uppsats. Under rubriken *avslutande reflektion* för vi in nya tankar och resonemang som vi fått med anledning av denna uppsats.

Resultat

Vi har löpande i uppsatsen vävt in analysen. Sammanfattningsvis framkommer en komplex bild rörande de mekanismer som styr äldre människors val av boende. Vi tycker oss kunna se en rörelse mellan politiska beslut, ideologier inom äldreomsorgen, ekonomistyrning samt den enskildes val, önsknings och påverkansmöjligheter.

Som svar på syftet och frågeställningarna har vi funnit att man kan kategorisera resultatet från vår litteraturstudie utifrån två rubriker. *Strukturella mekanismer* som innefattar ideologiska, lagmässiga och politiska mekanismer, praxis inom biståndshandläggningen samt planering av bostäder för äldre personer. *Individuella mekanismer* som innefattar mekanismer rörande individens egna förutsättningar och förhållande till sitt boende. Vår empiri har vi valt att kategorisera utifrån fyra mekanismer, se vidare under rubriken *empiri möter tidigare diskuterad litteratur*.

Strukturella mekanismer

Ideologi inom äldreomsorgen

Genom vår kronologiska genomgång har vi visat att kvarboendepincipen från början dels var sprungen ur allt kärvare ekonomiska förutsättningar och dels ur en tanke om en högre livskvalitet för äldre människor, Lidmar (1981) och Edebalk (1990). Under 1990 – talet skedde en förändring som gjorde att ideologierna tonades ner till förmån för en tydligare ekonomistyrning, Paulsson (1999). Därigenom har valmöjligheterna för den enskilde begränsats genom den minskade utbyggnaden av särskilda boendeformer.

Nationella mål och lagstiftning

De nationella målen för äldrepolitiken i Proposition 1997/98:113 (1998) fastslår både att man som äldre medborgare ska kunna bo kvar i eget boende trots stora hjälpbehov och ha möjlighet att flytta till ett särskilt boende om behov av detta finns. Lagstiftningen lyfter också

fram äldre människors rätt till ett eget val och att insatserna ska utformas i samråd med den enskilde. Man lyfter även fram att man, om man inte känner trygghet i sitt boende, ska kunna flytta till en särskilt anpassad boendeform (SFS 2001:453).

Biståndsbedömning och rättspraxis

Tilldelning av särskilda boenden sker efter beslut enligt Socialtjänstlagen. Vi har visat att det egna valet och det hänsynstagande till trygghetsfaktorer som uttalas i Socialtjänstlagen inte existerar i någon större utsträckning i biståndsbedömningen. Åström och Werner (2002) menar att det endast är mellan fem och tio procent av biståndshandläggarnas avslagsbeslut som överklagas till länsrätten. Dessutom tar länsrätterna tar med sociala och psykologiska faktorer i en anmärkningsvärt låg grad i sina ställningstaganden. I praktiken innebär detta att det är biståndshandläggarna som styr lagstiftningens tillämpning.

Trots att biståndsbedömningens beslut enligt Widman (2002) utgör grunden för det sociala omsorgsarbetet saknar biståndsbedömarna utbildning inom just biståndsbedömning av sociala behov. Istället har man fått förvaltningsrättslig utbildning kombinerat med medicinsk utbildning. Därmed är man mer benägen att ta hänsyn till medicinska förhållanden än sociala. Vidare är en biståndsbedömares bedömning starkt präglad av dennes bakgrund och yrkeserfarenhet samt förmåga att internalisera den förvärvade kunskapen. Även kommunens riktlinjer för vilka insatser som bör beviljas och dess omfattning har enligt Nordström och Dunér (2003) en stark påverkan på biståndsbesluten.

Planering av bostäder

Vår genomgång av forskning visar att både Boverket (2002) och forskare som Iwarsson & Ståhl (2002) lyfter fram att flertalet av våra bostäder inte är lämpliga som boenden för äldre personer. Detta skulle kunna innebära att man i framtiden har ett allt större behov av särskilda boendeformer eller andra typer av icke biståndsbedömda bostäder som kan locka till sig villagenerationen. Alternativet är höga kostnader för bostadsanpassningar. Vilka framtidsscenarier kan dåskönjas? Kommunerna betonar idag kvarboendet och avvecklar de särskilda boendeformerna för äldre. Forskarna är oense om vad åldrandet i framtiden kommer att innebära för samhället. Paulsson (2002) anser att samhällets utmaning är att ge de äldre en kvalificerad vård under en kortare tid medan Thorslund (2004) förefaller förespråka det

scenario som innebär att vi förvisso lever längre men att även sjukdomsförloppet blir utsträckt.

Individuella mekanismer

Bostadens och hemmets betydelse är en sammansatt och komplex konstruktion. Den kan objektivt avhandla kvadratmeter och rum men även betraktas som en plats för identitetsbyggande och möte med självvalda personer. Det kan vara svårt att i det särskilda boendet fullfölja den process som krävs för att det ska upplevas som ett eget boende, därmed verkar detta som en såkallad pushfaktor för vissa människor. Det innebär i sin tur att dessa människor väljer att stanna i sitt eget hem så länge som möjligt. Detta styrks då vi har analyserat det särskilda boendets innehåll utifrån fyra viktiga aspekter som av Westlund (2004) bedöms nödvändiga för att boendet ska kunna uppfattas som ett eget boende. Vi har funnit att varken kravet på det naturliga boendet, det privata boendet, det allmänna boendet eller det kollektiva boendet kan anses uppfyllas av ett särskilt boende. Flera forskare, bland annat Helander (2002), Sörensdotter (2001) och Björnsson (1989) har visat att friheten att välja boende och förändringar i sin livssituation är avgörande för hur en flyttning upplevs. Litteraturstudien har även visat att en flyttning för en äldre person kan vara förödande då den kan innebära en förlust av vardagsliv, rutiner, vanor samt närhet till de kära tingen och den invanda miljön. Dock kan en flyttning bli bra för den enskilde, förutsatt att hänsyn tas till behovet av det egna valet och individens behov av frihet, något som forskarna har en samstämmig bild av.

Samtliga flyttstudier Björnsson & Borgegård (1989), Socialstyrelsen (2004:4), Westlund (2001), Ingvad, Reinisch & Kempe (1990) vi använt i denna uppsats visar att äldre personers flyttningar till största del styrs av såkallade pushfaktorer. Man flyttar från något gammalt och ickefungerande istället för att flytta till något nytt. I flyttstudierna har vi hittat ett antal mekanismer som är avgörande för äldre personers flyttningar. En mekanism som starkt påverkar äldre personers flytt är en försämrad hälsa. En annan är ett ökat behov av trygghet och behovet av tillgång till personal dygnet runt. En kritisk mekanism som framkommer i några av studierna är anhörigas förmåga att orka och vilja hjälpa den äldre personen. Dessutom tillkommer mekanismer av mer ”hård” karaktär såsom att det är långt till service och kommunikationer, att bostaden är omodern, saknar hiss eller att man inte kan få hjälp med hus- och trädgårdsskötsel.

Empiri möter tidigare diskuterad litteratur

Vi identifierade via de kvalitativa intervjuerna fyra mekanismer som gjorde att människor valde att bo kvar i det egna hemmet istället för att flytta till ett särskilt boende. Dessa mekanismer är: Trygghet – primär och sekundär, den egna identiteten, det egna valet samt hemmets subjektiva betydelse. Vi identifierade även två mekanismer som innebar att intervjupersonerna kunde se att en flyttning kunde bli nödvändig. Dessa mekanismer är: Försämrade kognitiv hälsa och politiska beslut. Nedan följer en resultatbeskrivning av mekanismerna där vi kopplar dem till tidigare diskuterad litteratur.

Trygghet

Vi har vid genomgången av intervjuerna funnit lite olika vinklingar av begreppet trygghet. Vi har därför valt att dela upp begreppet i två delar – primär och sekundär trygghet. Primär trygghet handlar om situationen här och nu. Sekundär trygghet handlar om framtiden och att ha gjort aktiva val för att känna sig trygg i sitt kommande åldrande.

Primär trygghet

Många av de intervjuade framhöll att de var vana att bo i sin bostad. Människor har rotat sig och ger intryck av att de bedömer att det skulle vara svårt att byta miljö och på nytt knyta an och skapa en ny relation till bostaden och möbler, särskilt som intervjupersonerna i allmänhet hade bott länge i nuvarande bostad. Detta kopplar vi till Gora & Nordström (1995) och resonemanget kring att hemmet för varje individ betyder något speciellt. Man kan även koppla det till Helanders (1980) resonemang om förmåga att rota om sig och känna trygghet i ny miljö. Även om man inte varit utanför lägenheten på länge känner man sig väl förtrogen med närmiljön. En miljö som några tar del av via fönster och balkonger. Någon framhåller också vikten av att det är bra folk som bor i huset, vilket vi kopplar till den upplevda tryggheten. Samtliga intervjuade betraktade den yttre miljön både estetiskt tilltalande och trygg, vilket vi anser kunna bidra till att människor väljer att bo kvar i sin lägenhet. Något som kan tyckas förvånande är att det endast är en person som nämner anhöriga som en trygghetsskapande faktor som möjliggör kvarboende.

Sekundär trygghet

Sekundär trygghet står som tidigare nämnts för framtidsplanering. Flertalet av de intervjuade har inte aktivt planerat att bo i hemmet så länge som det blivit. Någon uttryckte detta som att *”man tror att man alltid ska klara sig”*. Att äldre människor inte vill planera för framtiden är något som även Tuulik-Larsson (1992) funnit. En av de intervjuade hade dock flyttat till nuvarande bostad för några år sedan. Flyttningen var då planerad utifrån att man inte blir yngre och att bostaden måste fungera om man blir sjuk. Det ska också gå bra att komma ut på stan, därför måste det finnas hiss i huset. För att känna sig trygg inför sin ålderdom hade man gjort valet att flytta till den nuvarande bostaden. Trots att flera av de intervjuade idag var beroende av rullstol eller rollator så möjliggjorde bostadens utformning och tillgänglighet att de kunde bo kvar och inte var isolerade i lägenheten.

Den egna identiteten

Flera av de intervjuade personerna framhåller att en egen lägenhet är en del av den egna identiteten. Vi menar att intervjupersonerna inte anser sig kunna skapa en egen identitet på ett särskilt boende. Någon uttryckte detta som att *”det är konstigt att man bygger så smått, man kan bara ta med sig en byrå”*. Vi har tidigare diskuterat Helander (1980) och dennes resonemang kring människors förmåga till omplantering i nya miljöer samt förmåga att gå igenom stora umbäranden för att slippa flytta. I intervjuerna har det framkommit tecken på just detta, att människor värderar kvarboende högre än att exempelvis kunna gå ut på egen hand. Trots att de framhåller att just utevistelser är viktigt för dem. Vi har även diskuterat Westlund (2004) och hans fyra aspekter på boendet. Här framhåller intervjupersonerna i flera fall att man har skapat en identitet som man är rädd att mista om man skulle tvingas till en flyttning. Flera intervjupersoner menar också att man inte vill bo tillsammans med enbart äldre personer på ett särskilt boende och tillsammans med grannar man inte valt. Detta tolkas som att man är mån om sin identitet. Att identifiera sig med grannar som är äldre, sjuka och som ibland befinner sig nära livets slut inger ingen livsglädje och framtidstro. Ett boende i en lägenhet innebär att man utanför fönstret ser människor i olika ålder. Även de som idag inte längre kommer utanför sin lägenhet beroende på olika fysiska problem framhåller glädjen av att se barn på gården och att det bor människor i olika åldrar i huset. Identiteten kan representeras av möblerna och minnessakerna och en närhet till de kära tingen, något som Tuulik-Larsson (1992) också framhåller. Vi har funnit att identitet också kan vara minnet av en avliden make/maka som trivdes bra i lägenheten. Något som flera påpekar är att

lägenheten, när man flyttade in, var attraktiv och att man kände sig privilegierad som kunde få en så bra lägenhet. Flera av intervjupersonerna visar med glädje upp sina hem och berättar småhistorier om tingen och dess betydelse. Likaså är hemmen påfallande välskötta. Även detta har Tuulik-Larsson (1992) skrivit om och funnit vikten av att hemmet putsas och underhålls för att bostaden ska upplevas som positiv.

Det egna valet

Det som tydligt framkommer i intervjuerna är att samtliga personer valt att stanna i det egna hemmet för att de vill och inte för att de i kvarboendepincipens namn känner sig tvungna. Flera av de intervjuade framhåller att flytten till nuvarande bostad var ett aktivt val. Några hade stått i bostadskö länge innan de fick bostaden. De berättar om glädjen av att få en bostad som var bättre/större än den tidigare och som var modern. De som varit gifta är också noga med att berätta att även avliden make/maka hade tyckt att bostaden var mycket bra. Att känna att man gjort ett eget val är ytterligare en av Westlunds (2004) aspekter på boendet. Ett aktivt val har för flera intervjupersoner också varit att inte flytta till ett särskilt boende. Genom att välja kvarboendet har man också gjort valet att göra avkall på andra saker som är viktiga, något som flera personer är medvetna om. Det man kan ha valt bort är exempelvis tryggheten av att ha nära till personal eller möjligheten att själv gå ut, någon intervjuperson var exempelvis medveten om att denne inte kan resa sig vid ett fall. Det som för en utomstående person kan tyckas var svårbegripligt kan i själva verket vara ett aktivt och rationellt val av den enskilde. Det egna valet betonas även av Helander (1980) som menar att friheten att välja är bärande för äldre personer.

Hemmets subjektiva betydelse

Värdet av en egen bostad, något som är mitt eget, återkommer gång på gång från de intervjuade. Att bo i ett särskilt boende uppfattas inte som något eget boende. Man uppfattar att en flytt till ett särskilt boende innebär att man måste ge upp sitt självbestämmande och inordna sig i ett kollektiv. Flera framhåller att man vill ha en egen lägenhet där man kan bestämma själv, något man inte tror sig kunna på ett särskilt boende. Även här vill vi påminna om Westlund (2004) och de fyra kriterier som krävs för att skapa ett hem. Vikten av att kunna bestämma över sig själv och sin dag är något som flera forskare framhåller. Vi har tidigare redogjort för Tuulik-Larsson (1998) som menar att hemmets betydelse inte är något som man funderar på dagligen. Det förefaller dock som att flera av de intervjuade personerna haft djupa

funderingar kring sitt hems betydelse. Någon hade exempelvis besökt särskilda boenden och kommit fram till att en flyttning inte är aktuell. Någon annan hade släktingar som bodde på ett särskilt boende och kände därför till vad det skulle kunna innebära. Det omnämns inte av Borgegård (1991) men vi anser att även att ett särskilt boende i sig kan verka fränstötande och har föreställningen om att teorin om pull- pushfaktorer kan utökas och appliceras även på de särskilda boendeformerna.

Gemensamt för samtliga intervjupersoner är att man inte upplevt de push-faktorer som vi tidigare nämnt vara så starka att de ville flytta från sitt boende. Inte heller har man upplevt de pull-faktorer som ett särskilt boende kan ha tillräckligt starka för att välja att flytta. Flera intervjupersoner nämner också att de inte kommer att flytta frivilligt från sin lägenhet. Detta kopplar vi till det Westlund (2004) skriver att människor idag ofta tvingas flytta från istället för att flytta till.

Försämrad kognitiv hälsa

Två intervjupersoner har trots valet av kvarboende uttryckt att de ser en framtida möjlighet till att flytta, eller snarare flyttas, till ett särskilt boende. Denna punkt inträffar när den kognitiva förmågan blir så nedsatt att hemmaboendet inte fungerar. Intervjupersonerna upplever att gränsen för kvarboendet då sätts av hemtjänsten och dess möjlighet att tillhandahålla en adekvat omsorg vid en både fysisk och framförallt psykisk försämring. Tuulik-Larsson (1992) menar som tidigare nämnts att äldre tror sig veta att det finns en gräns för när kvarboende inte längre är möjligt, något således även vi funnit i intervjuerna. Flera personer har funderat över var denna gräns ligger och kommit fram till att den ännu inte är passerad.

Politiska beslut

Två personer anser att de kan bli tvungna att flytta till ett särskilt boende om politikerna bestämmer att äldre personer inte längre ska beviljas hemtjänst. Vi vill här påminna om Vidman (2002) som menar att biståndsbedömarnas bedömning är beroende av kommunens riktlinjer. Flera intervjupersoner uttrycker även en stor tacksamhet för att någon vill ta hand om en när man blir gammal. Detta kan enligt oss tyda på en känsla av underlägsenhet och en upplevelse av att vara utelämnad å andras val. I slutändan kanske man inte har möjlighet att göra valet att bo kvar i sin lägenhet, trots att det är detta man vill.

Avslutande reflektion

En fråga som vi vill lyfta är var ideologin om människors kvarboende har tagit vägen. Det förefaller som om trösklarna för att kunna flytta till de särskilda boendeformerna höjs och att kvarboendeideologin används som ett sätt för kommunerna att spara pengar. Vi har kommit i kontakt med rapporter som slår fast att budgeten har förlorat sin funktion som styrinstrument. Detta ger ett intryck av att budgeten är målet och äldre personers behov av insatser är medlet för att nå budgetmålet. Vi har i denna uppsats visat att det under 1980 – talet fanns en ideologi om den äldre människan som en varelse med fri vilja och med rätt att välja bostad. Vidare har vi visat att något hände under 1990 – talet som innebar att synen på den äldre människans behov förändrades. Under 1990 – talet genomfördes en mängd förändringar inom kommunernas äldreomsorg. Det var en tid som präglades av omorganisationer och det infördes ett ekonomiskt tänkande som var hämtat från näringslivet, så kallade beställare – utförareorganisationer. En konsekvens av detta blev att särskilda myndighetsavdelningar skapades. Detta innebar i sin tur att biståndshandläggningen professionaliserades. Dessutom genomfördes ÄDEL-reformen vilket bland annat innebar att sjukvårdsinsatser blev komplementära insatser inom socialtjänsten. Allt detta skedde dessutom under en tämligen kort tidsperiod och tid för ideologiska diskussioner saknades.

Debatten om människors kvarboende i kombination med budgetnedskärningar ger upphov till återkommande och stundtals hetsiga debatter i media där anhöriga och pensionärsföreningar angriper kommunernas politiker. Forskning som vi redovisat tidigare i denna uppsats visar dock att människor i allmänhet föredrar att stanna kvar i sitt eget boende så länge som möjligt. Kan det vara så att debatten om äldre personers kvarboende egentligen representerar en kamp för att äldre personers valmöjlighet inför sitt boende, en valmöjlighet som kanske håller på att försvinna och att den enskildes frihet starkt begränsas genom detta?

Vi har även visat att det endast är en synnerligen låg procent av de avslagna besluten som överklagas till länsrätten. Detta kan bero på att särskilt boende i allmänhet i samhället framställs som en sjukvårdande insats då det i allmänhet inte beviljas utifrån sociala behov utan i huvudsak utifrån medicinska förhållanden. Sjukvårdande insatser kan inte överklagas utan man tvingas lita till, och är helt beroende av, professionens bedömning.

Detta är en syn som kan ligga i tiden. Vi har tidigare visat att man under 1970- och 1980-talen byggde serviceboenden som utgick från boendet och de enskilda hushållens efterfrågan av olika typer av vård och service och inte som tidigare utgående från en vårdideologi som bygger på idén att i första hand vårda människor. Kan det vara så att samhällssynen är på väg att gå tillbaka till vårdideologin, där människor reduceras från medborgare till vårdtagare och patienter. I detta ljus är det också lättare att begripa den hetsiga debatt som förs kring hemmaboendeideologin då människor inte vill ge upp sina medborgerliga rättigheter.

Det kan vara så att äldreomsorgen måste välja vilken ideologi som ska styra insatserna mot äldre personer generellt. Ska vi ha en vårdideologi som bygger på att i första hand vårda kroppen där äldre personer blir patienter som tar emot vård och där biståndsbedömningen övergår till ett icke överklagningsbart läkarbeslut om inflyttning på en vårdinrättning. Då är det dags att sluta betrakta det särskilda boendet som ett eget boende och vara tydlig med att det är ett vårdboende där människan är patient. Om inte kan det vara dags för en förändring av synen på de särskilda boendeformerna och låta sociala behov och egna önsknings styra i en större utsträckning. Då ska vi ha en boendeideologi där hela den äldre personen betraktas som en fullvärdig medborgare trots eventuella sjukdomar.

Kanske är det dags för en andra våg av serviceboendeideologi där man ger människor möjlighet att själv välja om man vill flytta till ett särskilt boende eller om man vill ha en annan boendeform och vilken service man i så fall vill ha. Någon biståndsprövning för boendeformen blir då inte aktuell. Utgångspunkterna för Senior 2005 (SOU 2003:91) är medborgarperspektivet, vilket bland annat innebär att äldre personer ska betraktas som fullvärdiga medborgare i samhället. Tanken om kvarboendet ställt mot det särskilda boendet bygger på sektorstänkande där socialtjänsten har ansvar för äldre personer. Kanske är medborgarperspektivet början på ett paradigmskifte där man i stället för att betrakta äldre personer som mottagare av vård- och omsorg istället ser dem som fullvärdiga medborgare i samhället. I ett samhälle där man betraktar alla medborgare som fullvärdiga finns en politik som bygger på att det skall finnas mångfald av bostäder som tillgodoser olika människors behov. Med detta synsätt blir diskussionen om äldre personers kvarboende överspelad. Det kan också vara detta som är lösningen på villagenerationens önskemål.

Källförteckning

Björnsson, L & Borgegård, L-E. (1989) *Intervjustudie av äldre och deras boende i Västerås kommun. Med inriktning på de serviceboende del II*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning. SB:21.

Björnsson, L (1989) *Äldre människor och deras boende, en litteraturstudie*. Del 1. Gävle: Statens Institut för byggnadsforskning.

Borgegård, L-E. (1991) *Äldreboende i Västerås- sammanfattning av ett forskningsprojekt*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning. SB:35.

Boverket (2002) *Hur bor morgondagens äldre?* Karlskrona: Boverket.

Bäck-Wiklund, M. (1998) *Fenomenologi: Livsvärld och vardagskunskap i Månsson, P (red): Moderna samhällsteorier. Traditioner riktningar teoretiker*. Stockholm: Bokförlaget Rabén Prisma. 5:e upplagan.

Daatland, S O. (1987). *Selvhjelp og mestringsformer i Daatland, S O. (red) (1987) Gammel i eget hjem. Delrapport 3 från projektet: Åtgärder inom service och bostadssektorn för äldre*. Köpenhamn: Nord 1987:13. Nordisk ministerråd. Nordstedts.

Daun, Å (1980) *Boende och livsform*. Stockholm: Tiden.

Denscombe, M. (1998, 2000 för den svenska utgåvan) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur.

Dunér, A. Nordström, M. (2003) *Dilemman i biståndsbedömarnas yrkesutövning*. Rapport 1:2003, FoU Väst. Göteborg: InformTrycket AB.

Edebalk, P G. (1990) *Hemmaboendeideologins genombrott. Åldringvård och socialpolitik 1945-1965*. Meddelande från Socialhögskolan 1990:4. Lund: Socialhögskolan.

Edebalk, P G & Lindgren, B (1996). *Från bortauktionering till köp –sälj -system. Svensk äldreomsorg under 1900-talet, sid 138-150*, i Eliasson , R (red). (1996) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, B. (1995) ”Boende för äldre” i Ahlman, H., Eriksson, B., Gustavsson, S-M., Herrman, M., Söderhamn, O. *Äldres liv och villkor – en kunskapsöversikt om vardagsliv, vård och omsorg*. Vänersborg: Vårdhögskolan.

Fransson, U & Borgegård, L-E. (2002) *Lokala och regionala flyttningar och boendekarriärer bland äldre* i SOU 2002:29. *Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring*. Bilagedel D: Tillgänglighet och boende.

Gilje, N. & Grimen, H. (2003) *Samhällsvetenskapliga förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Gora, M & Nordström, M. (1995) *Äldre personers liv och nära omgivning*. Stad och Land nr 133:1995. Alnarp: MOVIMUM.

Helander, J (1980) *Det långa mognandet*. Andra upplagan. Arlöv: Skeab förlag AB.

- Henriksson, B & Månsson, S-A (1996) *Deltagande observation*, sid 11-51, i Svensson, P-G & Starrin, I. (1996) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingvad, B, Reinisch, K & Kempe, M (1990) *Omsorgsmönster och behov. Omsorgstagarnas syn på sin situation, sina behov och kommunens insatser*. B-rapport IV:1 1990. Lund: Gerontologiskt Centrum
- Ivarsson, D. (2004) Fp vill driva äldreomsorg som personalkooperativ. *Sydsvenska dagbladet* 2004-09-30
- Iwarsson, S & Ståhl, A. (2002) "Tillgänglighet till fysisk miljö". Några kommentarer utifrån direktiven till senior 2005, i *SOU 2002:29. Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring. Tillgänglighet och boende*. Bilagedel D. Stockholm 2002.
- Johansson, L (2004) Kvarboende – Till vilket pris? *Tidningen Äldreomsorg*, 4/2004.
- Josefsson, I. (1991) *Kunskapens former: det reflekterande yrkeskunnandet*. Stockholm: Carlsson.
- Küller, R (1985). "De äldre i bostadsområdet" i *Forskare om samhälle, välfärd och boende*. Statens råd för byggnadsforskning
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lagergren, M. Johansson, P. (1996). *Finns det systematiska skillnader i biståndsbesluten mellan socialdistrikten i Stockholm? En undersökning av biståndshandläggningen inom äldreomsorgen för sex socialdistrikt*. Slutrapport. Stockholm: Äldrecentrum.
- Leeson, G W. (2004) Äldre sagens Fremtidsstudie Rapport nr.1: Bolig. <http://aeldresagen.dk>
- Lidmar K (1981) *Från ålderdomshem till servicehus. Ett historiskt perspektiv*. Äldreomsorgsprogrammet Rapport nr 10: Bilaga. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Lindelöf, M. Rönnbäck, E. (2000) *Från beslut till praktik i hemtjänsten*. Äldreuppdraget 2000:5. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Lo-Johansson, I (1981) Resa i Ålderdomshems- Sverige, sid 14-26, i *De äldre i samhället, SOA-projekt Socialt arbete innehåll och form*. Socialstyrelsen. Malmö: Utbildningsproduktion.
- Lundh, U. (1992) *Vård och omsorg i eget boende på äldre dar*. Linköping studies i art and science. Motala: Kanaltryckeriet.
- Moe, S. (1994), 1995 för den svenska utgåvan. *Sociologisk teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordström, M och Dunér, A (2003) *Bevilja och ta emot hjälp*. Rapport 5:2003, FoU Väst. Göteborg: InformTrycket AB.
- Paulsson, J. (1999) "Äldreboende i Sverige: Historiska noteringar och nya tankegångar" i Daatland, S O. (red). 1999. *Framtidens boformer för äldre. Perspektiver og eksempler fra de nordiska land*. Nord 1999:26. Köpenhamn: Nordisk ministerråd och Nordisk Råd..
- Paulsson, J & Sundberg, S. (2001) "Seniorboende i Sverige. Idéer, erfarenheter och framtidsperspektiv", i *SOU 2002:29 Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring. Tillgänglighet och boende*. Bilagedel D. Stockholm 2002.

- Paulsson, J. (2002) *Det nya äldreboendet. Idéer och begrepp, byggnader och rum*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst.
- Pettersson, D. (2004) Intresset växer för äldrekooperativ. *Tidskriften Äldre i Centrum*, 3/2004.
- Petersson, O (1998) *Nordisk politik fjärde upplagan*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Regeringens proposition 1984/85:142. (1985) *Bo på egna villkor*.
- Regeringens proposition 1987/88:176. (1988) *Äldreomsorgen inför 90-talet*.
- Regeringens proposition 1996/97:124. (1997) *Ändring i Socialtjänstlagen*.
- Regeringens proposition 1997/98:113. (1998) *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken*.
- Rosengren, K E. & Arvidson, P. (2002) *Sociologisk metodik*. Malmö: Liber AB.
- Schön, L. (2000) *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*. Stockholm: SNS Förlag.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.
- SOU 2003:91 (2003) *Äldrepolitik för framtiden*. Stockholm, Elanders Gotab AB.
- Socialstyrelsen (1999) *Bra boende för äldre och funktionshindrade. Sju exempel från 90-talet*. Linköping: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2000) *20 års erfarenheter av Äldre personers flyttningar till service och vård. Äldreuppsdraget 2000:4*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen, Boverket (2004) *Varför kan inte behovet av särskilda boendeformer tillgodoses?* Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialdepartementet (2002) *Idéforum 2002. Äldre på egna villkor*.
- Szebehely, M. (1995) *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Arkiv förlag.
- Sörensdotter, R. (2001) *Hemma med hemtjänst. Hemtjänsten som en förutsättning för äldres boende i det egna hemmet*. Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Temo-undersökning (2002) om boende på äldre dar på uppdrag av Senior 2005 i SOU 2002:29. *Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring. Tillgänglighet och boende*. Bilagedel D. Stockholm 2002.
- Thiberg, S. (1981). "Hur vill vi bo som äldre" i *De äldre i samhället, SOA-projekt* Socialt arbete innehåll och form. 1981. Socialstyrelsen. Utbildningsproduktion Malmö
- Thorslund, M. (2002). "Dagens och morgondagens vård och omsorg" i Andersson, L red. *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Tornstam, L. (2001) *Åldrandets socialpsykologi*. 6:e upplagan. Stockholm: Prisma

Tuulik-Larsson, H. (1992) *Att bo kvar hemma. En studie om äldre personers upplevelser av sitt vardagsliv i samband med vård och omsorg i hemmet*. Centrum för folkhälsoforskning. Landstingen i Värmland. Bokserie nr.1. 1992. Göteborg: Institutet för socialt arbete rapport 1992:2.

Tuulik-Larsson, H. (1998) "Hemmet som kärnan i vardagslivets värld", i Blomdahl Frej, G & Eriksson B. (red.) *Social omsorg och social pedagogik, filosofi- teori- praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Uusmann, I. (2003) debattartikel i *Dagens nyheter* den 15 juli.

Westerlund, P. (2001) *Särskilt boende. En flyttstudie*. Fokus- Rapport 2001:6. Kommunförbundet Kalmar län. Kalmar.

Westlund, P. (2004) Horisontiskt tänkande flyttar gränser. *Tidningen Äldreomsorg*, 4/2004.

Vidman, Å. (2002) *Var dags liv. Behovsbedömning av sociala insatser*. Karlstad: Karlstads universitet.

Winqvist, M (1999). *Den åldrande familjen. Om vuxna barn och deras hjälpbehövande föräldrar*. Lund: Studentlitteratur.

Åström, K. & Werner, C. (2002) *De äldre och besvärsrätten. Överklagade beslut om hemtjänst och särskilt boende*. Stockholm. Socialstyrelsen.

Öhlander, M. (1996) *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Institutet för folklivsforskning. Stockholm: Stockholms universitet

Bilagor

Bilaga 1 - Brev till intervjuade

Hej!

Jag heter Helén Andersson och har arbetat många år inom äldreomsorgen med olika arbetsuppgifter. På min fritid studerar jag socialt arbete på Lunds Socialhögskola. I kursen ingår att göra ett självständigt arbete, att skriva en uppsats, som jag gör tillsammans med en studiekamrat. Detta ska tillsammans med andra tentamen leda till en Masters examen.

Det som intresserar mig och det som uppsatsen skall handla om är äldre och val av bostad. Tycker äldre att de bor bra och i så fall vad är det som är bra? Jag tycker att det är viktigt att få träffa äldre och höra vad ni säger om detta.

Jag har samma regler om sekretess och tystnadsplikt som de som arbetar inom hemtjänsten och har undertecknat en tystnadsplikt till stadsdelen. Det betyder att jag inte får lämna ut uppgifter om dina personliga förhållanden eller vad vi pratar om till någon.

Det är viktigt för mig att betona att det är helt frivilligt att träffa mig. Om vi träffas så kan Du när som helst avbryta intervjun. Din identitet kommer att skyddas vid redovisningen av intervjuerna och personliga uppgifter som kan avslöja vem som sagt vad kommer inte att redovisas.

Jag kommer att ringa dig om några dagar och fråga om Du vill bli intervjuad.

Vill Du inte bli kontaktad eller har några frågor så gå det bra att ringa telefonnummer:

0739-10 20 00 dagtid och 0413-262 59.

Vänliga hälsningar
Höör 2004-07-15

Helén Andersson

Bilaga 2 - Intervjuguide

Inledning

Presentera mig och varför jag är där

Innan vi börjar samtalet om hur du ser på ditt boende så vill jag först tala lite om dig som person och hur din bostad ser ut, var den ligger och så vidare.

Öppningsfrågor

Namn

Ålder

Civilstånd (om änka/änkling sedan när)

Bott här sedan

Flyttat hur många gånger hittills i livet

Bostadens utformning och läge

Introduktionsfrågor - Hur upplevs nuvarande boende

Kan du berätta om när du flyttade hit.

Vem och hur fattade beslutet och varför blev det just hit?

Blev det som du tänkt? På vilket sätt?

Tänkte du då att du skulle bo kvar till idag?

Övergångsfrågor - Hur upplevs det att bo här?

Hur trivs du med att bo här? Vad trivs/vantrivs du mest med?

Hur fungerar det rent praktiskt? (Utformningen inne i bostaden, komma in och ut)

Hur förflyter dagen – berätta?

Nyckelfrågor - Vad är motivet till att bo kvar?

OBS! Sök efter specificering – vad är det som betyder något.

Vem/vad påverkar beslutet att bo kvar?

Vad är det som avgör att du bo här idag?

Vilka känslor för bostaden har den äldre?

Vilken betydelse har bostaden för den äldre?

Vill du berätta för mig hur det känns att bo här idag!

Om du fick möjlighet att välja om (gå tillbaka till året man flyttade dit) skulle du då valt annorlunda än du gjorde?

Värdera bostaden mot SÄBO eller annat boende
Har du någon gång funderat på flytta?

När var det?

Varför funderade du på det och var kunde du tänka dig flytta?

Varför blev det ingenting? (Skäl och motiv till att bo kvar)

Lotsa samtalet mot tänkt livssituation på SÄBO

Vilken förändring hade det blivit för dig om du bott på SÄBO jfr med här?

Vad skulle kunna få dig att flytta till SÄBO?

Avslutning

Är det någonting annat som du vill berätta om bostaden/hemmet som jag missat?

Eventuellt kontrollsummering: Har jag uppfattat det rätt om jag säger sammanfattande att bo kvar här betyder för dig.....

Bilaga 3 - sekretessförbindelse

Förbindelse om tystnadsplikt

Undertecknad, studerande på Socialhögskolan i Lund, förbinder mig att iaktta samma regler om sekretess och tystnadsplikt som gäller för anställda vid stadsdelsförvaltning Centrum i Malmö stad.

Jag är medveten om innehållet i sekretesslagens (1980:100) 7 kap 1-11 §§, sekretessförordningen (1980:657) och socialtjänstlagens (2001:453) 15 kap. 1 §. Vilket bland annat innebär att jag inte kommer att tala om för någon vad jag får veta eller på annat sätt får reda på om enskildas personliga förhållanden i samband med mina studier.

Höör 2004-07-12

Helén Andersson
Pnr. 500120-4402